

הבריהה

1. בריאות העולם

[א] ה' קיים לעד — הבריהה בת חלוף

מיין בא העולם ?

"בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ".

יש מפרשים שפסוק זה הינו כוורתה הפרק הראשון של ספר בראשית. הפסוק רוצה לפיה דעתך זו לכלול במשפט אחד את כל מעשי הבריהה המפורטים בפסוקים הבאים.

אולם יש גם פירוש אחר. כמה מפרשים — בין הקלסיים בעיקרם רמב"ן ורבי אברהם אבן עזרא (באיגרת השבת), בין החדושים למשל ר' דור צבי הופמן ז"ל (הקדמה לפירושו על ספר "ויקרא" דף 96) וב' יעקב בפירושו לספר בראשית (פירוש לפרק א: א) — סוברים כי אין כאן כוורתה לדברים הבאים כי אם עניין לעצמו. לא נאמר שהבריהה הייתה בראשית אותה דבר או בראשית איו תקופה. אמן משמשת המלה "בראשית" במקומות אחרים בנוסחא, אך בפסוק זה אין מלה אחרת תלולה בה. הוא אומר: הפסוק הראשון בתורה הוא עניין לעצמו. כאן נמסר לנו העיקרון הגדול הראשון שבתורה: "בראי-שית" בתקופה בראשית, בתקופה ש"זמן" לא היה לפני "בהתחלת הזמן והוא רגע ראשון בלתי מחולק שלא היה זמן קודם לו" (ספרונו); ואולי מותר לומר "בתקופה טרם-זמןית" — מאומה לא היה כי אם רק אלוהים והתוא בה ברא "יש מיין" את החומר המקורי, את חומר השמים והארץ אשר ממנו נעשו אחרי כן שמים וארץ ומלאם. שלושה דברים יסודים אנו למדים כאן: אלוהים היה "זמן לפני הזמנים". השמים והארץ לא היו כי אם נבראו. והם נבראו "יש מיין". ועתה שמע פירוש המקרא על פשוטו נכון וברור. הקב"ה ברא כל הנבראים מאפייה מוחלטת. ואין אצלנו בלשון הקודש בהוצאה היה

מאיין אלא לשון 'ברא'. זайн כל הנעשה תחת השימוש או למעלה זהה מן האין התחלתה ראשונה. אבל הוציאו מן האפס הגמור המוחלט יסוד רק מאי אין בו ממש אבל הוא כות מציא מוכן לקבל הוצאה וליצאת מן הכוח אל הפועל והוא החומר הראשון הנקרא ליוונים היווני' (רמב"ן לבראשית א: א). וזה בלשון זמנו מה שנאמר לעיל בלשון זמננו.

רוב העמים המספרים על מעשי בראשית, מתחילה במצב אשר בו החומר הוא כבר בוגר. התורה מקדימה. היא מלמדת אותנו שהחומר עצמו נברא, החומר אשר בצורתו המקורית, בגרעינו כבר הכיל את הכל, ממנו נעשו אחרי כן שמים וארץ.

יש בפי המדע תשובה על השאלה כיצד נתהוו העולם ומלאו? המדע אינו יכול להוציאנו מעולם החומר והאנרגיה בשום פנים, לא בדרך התיה ולא בדרך ההיפוטיזה. על ידי מדעי הטבע אין אנו יכולים להגיע עד לפני היות החומר ובאנרגייתם בעולם. המדע יכול להציג עלי מיליון של שינויים בחומר ובאנרגייה, פשיטות צורה ולבישות צורה. המדע בזמןנו הגיע אפילו לתפיסה המאחד חומר ואנרגייה לדבר אחד. ואפשר להגיע בדרך של היפוטיזה לחומר יסודי אחד או אנרגיה יסודית, אם הכל. כל זה אפשרי בתחום מדעי הטבע. אך אין כל נקודת אחזקה להבין בתחום תחומי ה"ט בע" מאיין בא החומר או האנרגיה עצמה. בתחום הטבע שולט חוק ההתמדה. הסך הכל של כל החומר וכל האנרגיה יחד הנמשאים בעולם אינם ניתנים לשינוי, לא לתוספת ולא לגרעון. לגבי הכמות הכוללת של חומר ואנרגייה קבועים מדעי הטבע "מה שהיא הוא הייתה... ואין כל חדש תחת השימוש". ולפיכך — אם אנו רוצחים לדעת "מנין באו החומר והאנרגיה" علينا לצאת מעולם הטבע. עליינו להגיע אל הזמן שבו טבע וחוקיו טרם היו קיימים. נמצאו למדים כי בפי מדעי הטבע אינה יכולה כלל להיות תשובה על שאלתנו. על כן אלה אמר Dubois Raymond: "אין לנו יודעים ולא נדע לעולם" (Ignoramus Ignorabimus). וכי לו התורה שומעת את השאלה הנצחית של כל בני התמותה "מה היה בטרם הייתה הטבע". היא מושיבה: עליכם לצאת מחומי הטבע על מנת להגיע אל מי שנמצא מחוץ לטבע. טרם היה הטבע היה רק אלוהים.

הוא ורק הוא. הוא לבדו היה "בראשית". אלוהים הוא שהיה טרם נוצר הטבע. הוא ברא את הטבע, הוא עומד מעל הטבע. ככה יורה הפסוק הראשון של התורה את יסוד היסודות לכל השקפת עולמנו.

בשנים האחרונות נתחדש המחקר המדעי על התהווות העולם (קוסמוֹגוניה בלע"ז). ובכל ספר רציני של החוקרים האלה נאמר במפורש או ברמז: עד גבול ירוּע אנו יכולם להביאך, בבטחה או לא בבטחה. מעבר לגבול זה אין לנו דרך. וזה מגייע לצורה פלונית של "התחלתה". אבל הכל יודעים שה坦חלת זו לאו התחלתה היא. כי היא מביאה עד ללובוש פלוני של או תח הכמות של חומר ואנרגיה הקיימים כיום. אם קוראים את הכמות של שניהם הקיימת היום מה, אוין יכול misuseו להניח שבי"התחלתה" כל המאה היה חומר או כל המאה היה אנרגיה או חלק זה וחלק זה. אבל מעבר לזה שוב אינו יכול להגיע. מאין באו החומר והאנרגיה? על שאלה זו אין תשובה ולא יכולה להיות תשובה בתחוםי הטבע. מכיוון שהטבע אינו יכול להוסיף את הכמות הקטנה ביותר לכמות המקורית, שוב אין כל יסוד לדעתם של שפינוזה וחבריו שחשבו "אלוהים, הוא הטבע" (Deus Sive Natura) (בלע"ז). כי הטבע אינו יכול לבטא את החומר והאנרגיה המקוריים.

במילים אחרות: הטבע נברא ואינו בורא.

כדי להזכיר כאן את דבריו המאלפים של פרופסור סמרט, האסטרוּרונום הממלכתי ברגנסבורג, המזהיר את קוראיו בספריו "התהווות הארץ" (Smart : The Origin of the Earth) לא לטעות ולהשוו כאי לו המדע הזה יכול להעבירם גבולות אלו. הוא כותב:

"יתכן שישנה — וסביר אני שישנה — נקודת אחת בעבר הרחוק ביחס, אשר בה החובי מעיני המחקר וגונז מעבר למסך ברזל קוסמי — המצביע הקדום וההיסטוריה האבולוציונית המקורית של העולם: אולם עד שmagnum לנקודת זו ישנו לאנשי המדע שדה חקירה די רחב, אשר בו כבר הצליחו הצלחות רבות" (דף 1).

"אנו מתעסקים, איפוא, בספר זה בלימוד העבר עד כמה שזה אפשרי לנו. ואולי נגיע עד לסיימי הגבול, כפי שכבר רמננו, אשר לעברו, נראה, לא נוכל" (דף 2).

"אולי רשאים אנו כאן לשאול — אם הצליח המدع באמת
לגלות את סוד הבריה יותר מהסבירו העברי הנשגב. אמנם
אני שהתשובה מוחלטת : לא ! סיפור בראשית מתחילה בהיפוך
תיזה האידиוטית של בורא עולם אלהי : בראשית ברא אלהים ...
כפי שנראה, גם המחקר המדעי של בראשית העולם מוכרכה להז-
ניח היפותזות הנראות הגינויוות ומתחאיות לחוקים מדעיים
مبוססים. היפותזות אלו מקדמות אותנו מידי פעם, אך המטרת
האתורוניה רחוכה כמות שהיא, אף על פי שהוא מגלים מפרק
לפרק ציוני גבול חדשים" (דף 8).

[ב] ה' אחד ואינו גוף

ההוא, הבורא, אחד הוא ורק אחד.
ה' בכבודו ובעצמו לימד אותנו "אנובי ה' אלתיך. לא יהיה לך
זלווהים אחרים על פני". ואחרי שנצטוינו לומר פעמיים בכל יום
"שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" (דברים ו:ד), בחר לו העם את
הפסקוק הזה לאומרו ארבע פעמים ביום, וחזר עלי' בכל עת שהוא
רווצה להזכיר את עקרוני אמונתו. וגם אחרון הנביאים חזר על
רעيون זה לאמר : "הלא אב אחד לכלנו הלא אל אחד בראנו" (מלאכי
ב: ז).

מהפה כבירה התחוללה כשהחבריו היהדות לפני כשלושת אלפיים
וחמש מאות שנה את אהדות האלוהים : לכשניביט באספקלריה של
הומנימים ה הם והארצות אשר בהן עברו אבותנו, נבין מה גדרש
מאבותינו כשניתנה להם אמונה זאת. כל העולם האמין באלים
מרובים. נפנה לארים נחריים או לחזרן, למצרים או לבגנון. ההסתהות
הגדולה ביותר אשר אליה הגיעו אחדים מבני העמים האלה הייתה
תפיסת "אל עליון", הכולם, אלים שונים וביניהם אחד גדול מחייב.
יש רק אחד ואין שניי — לא היו מסוגלים להבין. תופעות הטבע היו
קשריות בעיניהם באليلים שונים : הם לא יכולו לתאר לעצם רעם
ובرك, ירח וכוכבים, גשם ופוריות, לידי ותמותה, כל אחד בלי אליל
שלו, קל וחומר לשמש שהיה בעיני רובם אלוהות עצמה. ועוד
מאות דבויות בשנים אחדי שאנו זכינו ללמידה "שמע ישראל ה' אלהינו

ה' אחד", טבעו עמים בעלי רמה ציביליזטורית הרבה יותר גבוהה מעמננו, אשורי, בבל, מצרים, יון ורומי, — ביט האלילות המרובה.ומי שרצו להבין את ההבדלים היסודיים בין האמונה באחד ובין האמונה ברבים יברר לעצמו את העקרונות האלה :
שנים — או יותר — אינם יכולים להיות אבסולוטים. שנים לפיה עצם המושג הם יחסיים.

שנתיים — או יותר — אינם יכולים להיות "טרם ומנים". שנים — או יותר — עומדים מAMILIA תוד הזמן. בין אם התחלו את קיומם ביחד בין אם זה הקדים את זה — בכל אופן חל עליהם המושג זמן. שנים — או יותר — אינם יכולים להיות בלתי גשמיים. כי אם ישנים שנים, הרי שקיימים גבולות המבדילים ביניהם. וגבולות הם בעולם הגשמי.

אם שנים — או יותר — אין יסוד למושג "הכל יכול". כי כל אחד מהם מוכರח להיות מוגבל בכוחו ובפעולתו.

שנתיים — או יותר — מלאים כל אחד תפקיד מסויים, ולא יתכן שלא יהיו קונפליקטים בין התפקיד של זה ובין התפקיד של זה. כל האגדות של עובדי האלילים מספרות על ריבות בין האלים. האידיאל של היהדות — שלום, כאות המגמות העילאיות — רחוק הוא מעולם זה.

אם לא אל אחד ברא את העולם,طبعי הוא — וככה עשו עובדי האלילים — לחלק את העמים השונים לאלילים שונים (או יותר נכון את כל עם לחוג של אלילים שונים). והتوزאה היא ריב ומלחמה בין העמים כריב ומלחמה בין האלילים השונים.

אחד יכול לברו את העולם ולהוק לו חוקים קבועים בבחינת "חוק נתן ולא יעבור". אלילים אשר תפקידיהם מחולקים ביניהם אינם מתאימים לתפיסה כזאת. הם מוכרחים לעסוק כביכול בכל יום בתחוםibus בעבודותיהם השונות ואין חוקיות שלטת בעולמם.

שנתיים — או יותר — מחולקים הם לפי המין. והتوزאה יחסים בין אלילים ואלילות שהם רוחקים מleshem דוגמא לבני אדם. "קדושים תהיו כי קדושים אנור" לא יכול היה להאמיר על ידי אלילים. ובאמת ברוב פולחנות האלילים היה חלק חשוב לפולחן המין. בארצות שונות

הופיע המין עצמו כאחד האלילים. זנות כללית הייתה לעתים קרובות חלק של הפולחן — כגון הפולחן של מדין ומעשה בעל פעור. זונים או זנות מלאים בעולם העתיק תפקיד رسمي בהיכל האלילים ונקי ראים קדושים או קדשות. היום אין צורך להוכיח באינו מידה כל זה משפיל את האנושות.

אם "רק" שנים — כמו באמונת זوروואסטר — אז הם מחלקים ביניהם את השלטון על הטוב ואת השלטון על הרע. אמונה באיל מוחך המונה על הרע אינה מאפשרת את תפיסת היהדות לגביו "הרע" כפי שנסביר אותה להלן.

שנתיים — או יותר — לא רק מתירים פסלים ותמונה, כי אם ממש דורשים אותם. כי איך יכול האדם להבדיל בין זה לזה אם לא על ידי יצירת תמונות? וגם ההיפך הוא הנכון: במידה שאנו מתרחקים מתחום נזות ופסלים ומכל תפיסה גשמית, אנו מתקדמים יותר לתפיסה הטהורה של ה"אחד". "אחד משמע רוחני" אמר הרמב"ם (אגרת אל ר' חסדאי הלוי, עיין גם ראש אמנה פרק כ). תפיסת האל הבלתי גשמי אינה קלה לנו, כי אנו בשור ודם, ורגלים אנו בעולם גשמי המקיפנו מכל עבר. זמן קצר אחרי גילוי שכינה ושמיית "לא תעשה לך פסל" (שמות כ: ד) נסוג העם אחריו ועשה את העגל. וכשבר ישב על אדמותו נכשל פעמיים רבות בעבודת האלילים של שכינו. אכן, קשה היה לאבות אבותינו להיות עם בודה, המאמין באל אחד בלתי גשמי, כדי בים של עמים שהאמינו במרובים בעלי תמונות. אולם תורהנו, נביאינו ואחריהם חכמיינו ומנהיינו הרוחניים האחים חינכו אותנו ללא לאות לגហות העיקרונות של אחד בראש שמיים וארץ ו"ה" הוא האלים בשםיהם ממעל ועל הארץ מתחת — אין עוד" (דברים ד: לט).

וכיוון שהוא לבדו שולט בכל העולם "בשמות ממעל ועל הארץ מתחת", אי אפשר שהוא גוף גשמי כי כל גופו מוגבל הוא לפי עצמו הגדרתו. שמא תאמר ומה פרוש היד החזקה והזרוע הגנתו וכיווץ באלו? כבר לימדנו חכמיינו ז"ל להבין את התורה לפי הכלל הגדול "דיבריה תורה בלשון בני אדם". עצם התאזר שהתורה מתארת את עצמה "לא בשםים היא" "לא מעבר לים היא" מלמד שהتورה רצתה

לדבר בשפה שבני אדם מבינים אותה ולא בלשונם של מלאכי השרת. ומעשה גדול ונפלא עשה הרמב"ם שבנה את שיטתו על הכלל הזה ונTHEN דעתו לפרש ברוח זו כל ביטוי גשמי במקרא (בחילק הראשון של מורה נבוכים). הוא חזר על הדברים בקיצור ב"משנה תורה" מיד אחרי העיקר של אהדות הבורא ואי גשמיותו (יסודי התורה פרק א הלכה ו-יב). ואם אנו אומרים יום יום שלוש ארבע פעמים "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" אנו מכנים מפעם לפעם ומדור לדור יותר ויותר את האמת הגדולה הזאת ללבו של ישראל.

ועוד דבר אנו לומדים מן הביטוי ה' אחד: לא רק שאין זולתו כי אם גם שהוא ב"ה בלתי מורכב. אין לו תכונות תכונות, סגולות, סגולות, ועוד פהות — ניגודים ניגודים. אין סוף לאחדותו. הוא ב"ה מצין את האחדות העילאית. ואפשר לומר שעוד לא היה דור אשר היה יכולתו להבין את המושג של האחדות הזאת כדורנו. אף שניים השתדרלה האנושות למצוא את הדברים המאחדים בתוך הרבי גוניות של תופעות הטבע. ארבעת הגופים היסודיים של היוונים מצינים זאת כמו האטומים של דמוקריט היווני. שיטת האלמנטים החדישה הייתה התקדמות גדולה בדרך זו. וכנראה שדורנו הגיע לשיא: אם דורות קודמים למדו שכל העולם מורכב אטומים, הדור הזה זכה להבין משחו מן המבנה האחד של כל האטומים. ואם דורות קודמים הכירו שביסוד כל הגוף בעולם מונחים אלמנטים שונים, באו אנשי הדור הקודם והדור הזה והכירו שככל החלקונים השונים. וזה ורך זה קבע את טבע האלמנט. ואם דורות קודמים הבדילו לפחות עוד בין שני דברים אשר בלבדיהם אי אפשר להבין את מבנה העולם: "חומר" ו"אנרגיה", בא הדור הזה והבין שאין בין חומר ואנרגיה הבדל מהותי, כי אם הבדל של מצב: החומר הוא אנרגיה בגיבושה, ואנרגיה היא חומר בפיורו. וככה הגענו יותר ויותר להבנת אהדות המבנה של כל העולם, המשקפת את אהדות העילאית של הבורא.

בשאני מצרכי בתפילה למלים "ה' אחד" את הפסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" עולה במחשבתי התפיסה החדישה הזאת. ואני

מהרחר : אכן אחידותה היסודית של מלכותו נתנת לנו אהייה להבין במידת מה את אחידותו של הבורא. הבורא האחד אשר אין אחידות כאחדותו בורא יש מאין, דבר אשר ביסודו הוא אחיך ועשה בו צירוי פים ומיזוגים עד שבריאתו מופיעה באף אלפי צורות וגוננים, והיא העולם ומלאו. וכך שהוא ב"ה אחד וכמו שהוא עשה את יסוד בריאתו אחד, כך כל מה שנמצא בעולם ומסוגל לקבוע לו מגמה, צריך לשאוף לאחדות. "הלא אם אחד לככלנו הלא אל אחד בראנו".

[ג] חוק נתן ולא יעבור

מסתכלים אנו בעולם ומלאו כדי ללמידה על הבורא. ככלום אפשר לראות את כל מה שסבירנו ולומר כי הכל התהוו "במקרה". האם יש כאן מתכוון ובורא או האctrברות מקרית של פרוטונים,ALKTRONIM, ונויטرونים ? הבה נתבונן.

הרי לפנינו בעל חיים. הוא רואה. מה נחוץ לו למטרה זו ? מכשיר הנ Kraa עין, עדש קשתית, רשותית, אישון. העדש מסוגל להתרחב ולהצטמצם לפי הצורך. זוג עיניים לו על מנת לאפשר ראייה סטריאוסקופית (תמונה הילית). עצב הראייה מעביר את התמונה למרדי כו הכהדה במוח. שם מיתרגמת התמונה הזעירה להפוכה לצורה האמיתית המתאימה לממדיו המציאות. הוסף לוזה את הכשרון לראות אותה צבעונית. האם אפשר להבין את כל זה בלי חיבור ובדיא ?

הרי תחילה האכילה והעיכול. היד מכניסה את המאכל לפה. הפה נפתח ונסגר לפי הצורך. הלשון מובילה את המזון מצד לצד ומפנים לאחור. השניים לועשות אותו. הבלוטות יוצרות ריד המתמזג עם המזון לשם הקלה הובלתו ודרישת עיבודו הכימי. הקיבה ממשיכת בעבודה ומפרישה את המיצ'h נחוץ בשלב זה. והנה הקיבה אינה מעבלת את עצמה אף על פי שהיא עשויה אותו חומר המתעלל בתוכה. המעיים ממשיכות וגומרות את העיכול. המדרה הנוצרת בכבד נזלת לתוך המעיים בכמות הדרושים לכל אוכל. אף אלפים צינורות מובילים את המזון המעובד מן המעיים לחלי הגוף השונים. לכל צינור נכנסת בדיקת הכמות הדרוייה לאוטו חלק שלו הוא מוליך. האם יש שכט, רגש, דמיון שיוכל

לומר שככל זה נוצר במקרה? אומרים החומרנים כי קיימות גם אי-התאמות, וחלקי גופ אשר אין בהם תועלת, ומחלות ממאירות וכו'». התשובה היא: שתי יצירות נפלאות מוצמדות הנקים חלקים ומותאמות כמו מגנון הריאיה והעיכול דין ללמד על מאות דברים בלתי מוסדרים אשר עוד לא הצלחנו לגלוות את סודם. על אחת כמה וכמה אלף אלפי הוצאות וההתאמות בראייה, בעיכול, בשמיעה, בעבודת הלב ובמחוזר הדם, בנשימה, בהליכה, בעיפות, שינוי והתעוורות, בכוח הוכרון והמחשבה, במכשורי המעוות ובמכשורי המשוט של הדגים וכו' וכו'.

אסכולה מסוימת טוענת שבכוחה להסביר סודות היקום. זה הכלל — אומרת היא — מלחמת הקיים היא שגרמה לשכלול העולם האור-גני. היצורים שוגפם מצויד ציוד יעיל נשארו חיים ואילו הנחותים אבדו הלווק ואבוד. אבל כשרצוו להסביר איך נוצרו המכשורים הייעילים האלה הסתבכו במיסטיקה גמורה. אין שום סברה מתבלת על הדעת מאין נוצרו. אין הסבר לתיאום של חלקיו הצמחיים המאפי-שרים צמיחה, פריחה, הוצאה פרי והורעת זרע וחזרה חיללה; לליידת בעלי חיים ולכל פעולות הגוף והנפש, פריה ורבייה ותורשה — זולתי תכנון ובריאה. מאות התופעות שהן בלתי מוסברות עדין אין טענה שכנגד. חוסר הסבר של תופעה א' אינו שלו הסבר של תופעה ב'. קיימות אלפי תופעות המעידות על תכנון ובריאה וקיימות תופעות שאין בידינו להסבירן ברוח זו. שומה علينا לחפש הלאה מדור לדור עד שנגלה את היד המתכנתת גם באוthon התופעות שהן סודות עדין. כללו של דבר: אי אפשר לאדם לראות את ההתאמות והוצאות המופלאות בלי להרגיש מאחריתן את יד הבורא.

ומן הנברים למןיהם לתנאי החיים הכלליים.

הסופר האמריקאי Cressy Morrison נושא האקדמיה למדעים בניו יורק אסף בספרו הפופולרי "אדם אינו לבדו" ("Man does not stand alone") מספר גדול של "דברים שבמקרה" שהיו צרכיים ל��רות על מנת שהעלים שלנו והאדם בתוכו יוכל להיווצר ולהתקיים.

מתוך מאות הדוגמאות שלו ושל חוקרים אחרים נביא כאן אחדות: אלפיים ויש אומרים מיליוןות כוכבי שבת נקלעים يوم יום לקרבת

כדור הארץ ב מהירות של 30–60 ק"מ לשניה. אילמלא ההגנה של שכבת האויר המקיפה את הכדור, היה בלתי אפשרי להתקיים כאן, וכל החיים היו גועמים מזמן. יתר על כן: כדור הארץ מוקף אוזון. שכבת האוזון סביבה הארץ אינה עבה. אבל עצם קיומה מעכ卜 את הגלים הקצרים של השימוש והן אינן מגיעות אלינו, אלא בדמיות קטנטנות. אילמלא ההגנה הזאת לא היינו יכולים לחיות על פני האדמה. כי עינינו ויתר חלקי גופינו אינם יכולים לעמוד בפני הקרים נים האולטרא-טגוליות.

אנו נושמים כדיודע חמצן. הוא מעבר עליידי הרם לכל חלקי הגוף ושורף לאט את המזון בכל תא. בין יתר התוצאות נוצר הפחמן. הפחמן יוצא מן הגוף דרך הריאה. לעומת זאת כל הצמחים תלויים בפחמן אשר הם קולטים אותו. הם מפרידים את הפחמן לפחים (הבונה את גוף הצמח) ולחמצן הנפלט לחלל האוויר. הצמח יוצר מפחם ומים סוכר, סיבים, פרוחים, פירות וכד'. את החמצן שנשחרר אנו נושמים שוב והזר חלילה. החיים עלי אדמה מתואימים איפוא. נוטלים אנו מן האויר את הנחוץ לנו, פולטים מה שלא נחוץ לנו, ודוקא זה הכרחי לצמחים אשר הם משתמשים במה שנחוץ להם ומשחררים שוב את הנחוץ לנו (מוריסון 25/24).

מול הנקרוא כוכב (מרקורי בלע"ז) מפנה בכל עת צידו אחד לשמש ואילו צידו אחר לעולם אינו ראה את השימוש. לפיכך צד אחד הוא ריק וושומם בגל החום והצד الآخر בגל הקור. זה מקל علينا להבין את ההשיבות של כמה עובדות יסודיות של כדור הארץ. הארץ מסתור בבת סיבוב צירה פעמי 24 שעות. אילו הסתובבה הארץ אחת למאתיים וארבעים שניות כי אז נשרפ כל היבול שלנו ביום חם אחד, בו הייתה המשמש מכיה את הצומח פי עשרה ללא הפסק. תוצאות הפוכות היו בלילי חורף ארוכים פי עשרה.

לאرض כדיודע ציר משופע של עשרים ושלש מעלות. זה נותן לארץ את עונותיה. אילמלא זה היו הקטבים לנצח במצב של בין השמשות. אידי המים של הימים היו נעים צפונה ודרומה. כל אוצרות המים היו מצטברים בקטבים בצורת הררי קרח כבידרים. ואילו כל השטח שבין קו המשווה לבין הקטבים היה נחף לדבר עצום (מוריסון 17/16).

שיעור החמצן באוויר הוא 21%. אילו היו באוויר 50% חמצן, כל מה שניתן להישרף היה נשרפ. ברק לא היה מدلיק עז אחד כי אם יערות שלמים שהיו כמעט מתחזצים (עמ' 25). בצד מסכם מורייסון את ספרו באמרו שאין אפשרות אחת מני מיליון, שבאמת כל הדברים הנחוצים לחיים היל' יכולים לקרות אילמלא היו מכוננים על ידי בורא העולם. דוגמאותיו הון בתחום האסתטודגומיה, הגיאולוגיה, תורת הצמחים, ביואלוגיה, פיסיקה, חימיה וענפי מדע אחרים. הוא מוכיח כמה מרובים הם החוקים הקיימים אשר אילו נשתנה אחד מהם שוב לא היו שום חיים עלי אדמה.

אי אפשר לקרוא ספר כזה ולא להשתאות ולהעריץ את החכמה העל-יונה שיצרה את כל התנאים האלה. ומאליהן דובבות שפטותינו: "מה גדלו מעשיך ה' מארך עמו מחשבותיך" (תהלים צב : ז), מלומד אחר, מק קי, בספרו "עולם המספרים" (קמברידג'), הוצאת האוניברסיטה 1946) בודק לפי חוקי ההסתברות את הגורמים שהיו צריכים להזדמנות ולפעול יחד ב"דרך מקרה" כדי לאפשר חיים עלי אדמה. הוא מגיע למספרים פנטסטיים. הוא קובע שלפי חוקי ההסתברות אינה קיימת אפשרות כזו. מק קי מסיים את ספרו באמרו: "לפי תורה החשובה, לה' הארץ ומלואה".

עברנו מן הבראים לתנאי החיים והקיים בעולם. במקרים רבים מאד מצאנו הצמדה והתאמה. דבר אחד אנו רואים בכל מקום ומקום: חוקיות.

בתחילתה סברו בני אדם כי הכוחות העלונים שבראו לדעתם את העולם מוסיפים לברו, להחריב ולשנות בטבע מדי יום ביום ככל העולה על רוחם. ידועות האגדות המורדות של העמים הפראים על מעשי אליליהם. גם האגדות הקלסיות של היוונים ושל הרומים ושל עמי המזרח מספרות על אלילים הפועלים يوم יום לפי ראות עיניהם ואפילהו לפי שרידותם לבם. ומדוע לא? בזמן שנוצרו האגדות ההן אי אפשר היה להבין את המתרחש בטבע אלא כפולה יום יומית של כוח עליון או כוחות עליונים. בל נוכח איזו התקדמות והתפתחות במחקר הטבע היו נחוצות עד שטובי החוקרים יכולו לעמוד על הקיימות בטבע.

אחד מפלאי הפלאים של הירחות הוא שהיא נתבשרה בזמנים קדומים מארך "חוק נתן ולא יעבור". ולא פחות מרבע פעמים חורם המקרא על כלל זה: בתהילים קמ"ח: ז; ירמיהו ה: כב—כד; משליח: כז—כט; ובאיוב לח: לג. והדבר הוא בעל חשיבות כפולה. ראשית כלפי המחבר שים הוכחות למקור העל-אנושי של התנ"ך. אין צורך להתפלטס על זמני כתיבת הפסוקים הנ"ל, כי אפילו הזמן המאוחר ביותר אשר מבקרים התנ"ך מעיינים להציג, קודם הרבה מאד לתקופה אשר בה נתגלתה החוקיות בכל התופעות של הטבע. ובכל זאת נאמר הדבר בתנ"ך ארבע פעמים.

שנית, כיון שהרעין הולך ותוור ארבע פעמים ודאי רבה חשיבותו. ואמן היה לך זה אחד מן החשובים ביותר שקיבלו מפי הגבורה. טبعי היה בעניינו עובדי האלים כי אליהם אשר בכוחם להרים יום יום, לברווא יום יום, לשנות יום יום, לא ימנעו מלעשות זאת כדי להשתעשע בכוחם. לא כן נאמר לנו. אנו למדים שהכל יכול מוכן להגביל את עצמו ואת עוצמו ולהשליט חוקיות בעולם במקומם הדיסחה, בריאה ושינויו שרירותי מדי יום ביום.

זה מה שמרה המדע. חומר מתגשש לפי חוק ומתפורר לפי חוק. האור והקול עוברים בחילו של עולם לפי חוק. החישמל לפי חוק והרדיו-אקטיביות לפי חוק. חוק ההתמרה וחוק האינרציה. חוקיות בפיזיקה וחוקיות בחימיה. חוקיות בעולם לכל מלאה המבט. ואולם בזמן האחרון נתגלה פרט חשוב יוצא מן הכלל — ובפרק חופש הבחירה נעמוד עליו ביתר פירות. התברר שהחוקיות הזאת שוררת בעולם המאקרוסקופי (בעולם הנגלה לעין בלתי מזוינת) אך אין שליטה גמורה לחוקיות לגבי כל פרודה ופרודה. רובן המכريع של הפרודות מתנהג אמן לפי החוקים, לפיכך הגוף הנראים לעין מתנהגים לפי החוק. ככלו של דבר, בעולם שורר חוק וסדר קבוע המאפשר לבני לי המדע להסביר מראש את תנועת הכוכבים ואת נפילת כל חפץ. את התאזרות כל נוזל ואת הקרטנת הרדיוט. את כיון כדור התותחה ומהירותו ואת חוקי התופצות האטום. את תנועת האור ואת תנועת הקול ועוד אלף דברים אחרים. כל החשובים האלה אפשריים הם אף על פי שאין לומר מראש כיצד יגוע כל חלקון וכל פרודה. הדברים

האלה אומרים דרשו. מציע אני בזה בכל הנסיבות (כי מי בא בסוד
ה) רעיונות אחדים להסבירת העניין.

(א) החוקיות הנהיג אותה. אנו נתונים לחפש גילוי השכינה במאורעות
יווצאים מן הכלל. אולי כבר נאמר לאליהו הנביא בראותו "רוח גדולה
וחזק מפרק הרימים ומשבר סלעים" כי "לא ברוחך", ואחר הרוח רعش
לא ברעםך. ואחר הרעם אש לא באשך, ואחר האש קול דממה
דקך" (מלכים א יט: יא, יב). ונעים זמירות ישראל אמר "השימים
מספרים כבוד-אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע. יום ליום יביע אומר
ולילה ללילה יהוה-ידעת". אין אמר ואין דברים בלתי נש-
מע קולם" (תהילים יט: ב-ד). לא המאורעות היווצאים מן הכלל
כי אם המאורעות היום יומיים, החוקיות והתואם הם הם המגלים
עלינו את הבורא בכל יום תמיד.

עמנואל كنت סובר כי הדראה במציאות אלוהים היא תביעה
של "התבונה השימושית" והרי הוא שולל את המשוג של "הוכחת מציא-
ות האלוהים". אף על פי כן הוא אומר ב"ביקורת התבונה הטהורה"
— "ההוכחה הזאת (התאות והחוקיות בטבע) זכאית להזכיר תמיד
תוך הערכתך, זוהי ההוכחה הותיקה ביותר, הברורה ביותר, וה-
מתאימה ביותר לתבונת-האדם הכללי. היא מפיצה חיים בليمודי
הטבע, כשם שהיא נוצרה הודות למצע-הטבע והריהי מהדשת על-ידי
כן תמיד את כוחה. היא מכניתה מטרות ומגמות למקומות שבהם עיון
ננו בלבד לא היה מצלייה לגלות אותן. והיא מרחיבת את ידיעות
הטבע שלנו על-ידי קו מדrix בעל אידיות מיוחדת אשר עקרונה
נמצא מחוץ לטבע. ידיעות אלו מצדן שוב משפיעות על סיבתן, ג. א.
על הרעיון המקורי שהביא אליהן, והן מהזיקות את האמונה ב'מוסבב
על-יון' עד כדי הכרה, שאין לעמוד בפנייה.

לכן אין שום טעם לגרוע מערכת של ההוכחה הזאת. התבונה מת-
רוממת בלי הפסק מעלה מעלה ע"י הוכחות כה אידיות, הholocoth
וגדלות תחת ידיה אף על פי שהן רק אמפיריות. לפיכך אין בכוחם
של ספיקות המתועזרים תוך ספיקות-ליצאות דקות או מופשנות, לדכא
את התבונה ולצמצמה במסגרת של אי-יבטיות מהרhardt, כמו בtower

חלום. היא מביטה אל פלאות-הטבע ועל הדר-מבנה-העולם, ומיד היא מתромמת מגדולה לגודלה עד לדרגה גבוהה ביותר, מן המותנה בתנאי עד למסובב העליון והבלתי מותנה" (ביקורת התבוננה הטהורה 2 פרק 3 פרשה 6).

אותו ספר של סמרט "התהות הארץ" שהזכיר לעיל מסיים את דבריו על החוקרים המדיעים היהודיים במילימ אלו:

"כאשר חוקרים אנו את התבב ומתפלאים למראה הודה והסדר הקבוע בה, הרי אנו באים לידי הכרה בכוח עליון ובמטרה קוסמית העולה על כל אשר ישיג שכלנו המוגבל. באחד מאמarrow ביטה הlord בყון אמונה זו במילימ צירויות באמרו: נוח לי להאמין בכל האגדות בספרי הקודש, בתלמוד ובקוראן מהאמין שתבל זו חסרת כוונת. ביום לממנו הרבה יותר בדבר תבל זו: אף על פי כן... האמונה בבורא עליון הכרחית היא עתה לא פחות משתייה בכל עת בעבר. לאסטרונום אחד לפחות השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע".

(ב) דעתה' אליה מגיעים תוך הבנת החוקיות היא לא רק יותר עמו-קה כי אם גם יותר זכה. "אחרי ה' אלהיכם תלכו" (דברים יג: ה) נאמר לנו, ובצדק מפרשת הגמרא (סוטה יד) את הפסוק באמרה שעליינו לנו לחקות אותם המעשים של הבורא שאנו יכולים להכירם. הבורא שנთן חוקים לטבע, למדנו על ידיך, כי חשיבות יסודית יש בעינינו לעקרון החוקיות. ובניזון זה אין הבדל אם מדוברים אותם כ"חוקים או בייקטיבים" (חוקי הטבע) או כחוקים סובייקטיבים (חוקים של מדע הטבע). עובדה אחת ויסודית מעניינת אותנו כאן. מי שאמור והיה בעולם בראשו אותו בצורה המאפשרת لأنשי המדע לומר מראש מתי ייראה כוכב פלוני, מתי יAIR היום בתאריך ידוע במקום ידוע — ומתי הלילה. באיזו מהירות יפול משקל במקום פלוני, באיזו מהירות יתפזר גאו ידוע וכו' וכו', במילימ אהרות: על אף כל יכולתו ויתר הבורא, כביכול, ואני בורא יום יום בדיאה חדשה, כי אם נתן לעוזם צורה המאפשרת לבטא אותה בחוקים. הוא לא בנה לא על כוח ולא על שרירות אלא על חוקיות. אם אנו רוצים אפוא לקיים "אחרי ה' אלהיכם תלכו" עליינו להסדייר גם את חיינו — חי הפרט וחוי הכלל — על יסוד מוצק של חוקיות. ומה הוא, אשר אין ממעל לו

— ככה, אנו עבדיו על אחת כמה וכמה. נמצאו למדים שאין לבנות את עולמנו על כוח ועל שרירות, אלא על חוקיות. להלן בפרק "צדקה ומשפט" עוד ידובר על זה.

(ג) התגליות המרעיות החדשנות שהזכרנו (בדבר הפרודות שמייעוטן איןנו נהגות תמיד לפני החוק) אינן סותרות רעיון זה. כי האדם מתחנן על התהיליכים שהוא רואה אותם בעיניו. ולא על מה שאנשי מדע רואים בבדיקה הלקונים ופרודות. חוק לשמש ירח וכוכבים, ליום ולילה, לראיה ושמיעה, לכל מה שהאדם רואה שומע ומרגיש, בכלל חוקיות. זה מכניס לליבו של אדם כי סדר וחוק הם עקרונות שלolutים. הסבר זה הוא, כאמור,ינו וודאי, אלא ניסיון להבין דרכיו ב"ה". ושם ראשאים אנו לשאול מעתה מדוע אין שליטה של החוקיות שלמה אלא בעולם המאקרוסקופי. אולי מסבירה עובדה זו — את מציאותם של ניסים ונפלאות שאינם מתאים לחוקיות שבטבע. (בפרק ניסים ונפלאות גדור בכך). אולי עשויה עובדה זו לזרוע אור על בעית חופש הבחירה. גם זה נשוב המשך דברינו. מעניין להזכיר בעין זה את דבורי Sir James Jeans Physics and Philosophy: "הפיזיקה הקלסית גראתה כאלו נעה דלהת בפני חופש בחירה. לא כן הפיזיקה החדשה. היא כביכול מציאה לנו לפתח את הדלהת ובכלל שנדע למצוא את הידית. אם הפיזיקה הישנה הראתה לנו עולם דומה לבית סוהר, הרי הפיזיקה החדשה מראה לנו עולם דומה לבני מגוריים לאנשים בני חורין ולא מקלט לבקרים בהמויות. בית שבו אתה יכול להשפיע על המתרחש ולהיות חיים של יגעת ומצאת' התאמצות והשג'" (דף 16/215). במילים אלו מתאר בעל מדע את ההבדל בין החוקיות אשר אין לגבייה יוצאת מן הכלל ובין החוקיות שהיא תוצאה הצבירות פרודות אשר רובן "מתנהג" לפי החוק אף על פי שמייעוטן "הולך בדרכים אחרות". אם התוצאות הפילוסופיות הן כה מרחיקות לנכט — ונשתדל אחרי כן להראות שכן הדבר — אז יכול לה הכרה זו להסביר לנו מדוע חוק הבודרא דוקא חוקיות כזו של הרות בתוך סדר. "חרות על הלוחות" — אל תקרא חרות אלא חרות. חוק שורר בחירות אבל חוק אשרינו הורס אותה כי אם מגן עליה. וזה מביא אותנו מן הסתכלות בטבע להתעמקות בטיבו של האדם.

2. בריאות האדם

[א] בריאות בצלם

האדם מה טיבו? התודה מעידה כי אלוהים בראו בצלמו כדמותו (בראשית א: כו, כ). לא קל להבין את העיקרון זהה לכל עומקו ובי' וודאי קשה מאר להסבירו בלשון בני אדם. אולם, אם התורה אומרת לנו דבר יסודי כזה, ברוד שמצוים אנו להבינו. ואם התורה משתמשת במילים גשמיות כגון "צלם" ו"דמות", אין גם אנו רשאים בוודאי להסביר לעצמנו את הדרברים בלשון בני אדם. ונדרמה ש법ת היום אפשר להביע את הרעיון זהה לאמור: אלוהים בכראו את האדם הטביע על החומר של גופו האדם מן המחות הרווחנית שלו. (ראה ר' יוסף קמחי כמו שמצטט אותו בנו דוד'ק בפירושו על התורה, פרטבורג תר"ב, ואת ההסתמה לדעה זו ברמב"ן לבראשית א: כד). כשהברא אלוהים את האדם הניח לתוכו מן ה"אנוכי" שלו, הוא אמן יצר אותנו כמו כל יתר הבריות מחומר. אבל נתן לנו את החלק האלוהי אשר כל אדם מדגישו בקדבו. אנו רגילים לקרוא לו "נפש". והוא בה לא רק נתן לנו את הנפש וברא אותנו בצלמו וכדמותו כי אם גם גילה לנו מה גדולה נתינה זו. ובזה נתן לנו מתנה שאין גדולה הימנה (אבות ג: יד). בהמשך דברינו נוסיף להבהיר את הערך והמשמעות של צלם אלוהים. כאן נדגים בכמה דוגמאות מה טיבו.

אחדותו של הבורא היא האחדות העילאית שאין למעלה הימנה. ברור שבני אדם, המורכבים גופ ונפש, אינם יכולים להגיע לאחדותו של מי שאין לו גשמיות. אולם השכל האנושי שואף תמיד לאוთה אחדות והרי זה מסימני הבראה בצלם. כל מחקר וכל נטושבה מדויקת מתחילה אמנים בניתות, כולם בחלוקת ולא בהאחדה. אבל מטרת החלוקה הזאת של הניתות היא להביא את התלקים שהופרדו לאיחוד חדש על רמה יותר גבוהה. וכל התקומות במחשבה, במחקר ובמדע הולכת בדרך זו. מחלוקת ומנחתים על מנת לאחד שוב ברמה חדשה. במלים הלועזיות המקובלות: דרך האנגליטה באים לידי סינטזה. דרך הדיפרגנציאציה בידי אינטגרציה. בלשון הדברים, ככל-

מר בלשון הפילוסופיה הדיאלקטיבית (הgel וחבריו), מן התיהה דרך ה-
אנטיטיזה לסתינתיות. ככה שואף השבל להגעה מחלוקת לאיחוד.
וכמו אחדות הבורא כן גם חוסר גשמיתו משתקף בשכלו של
מי שנברא בצלם. הבריות הגשמיות יכולות להרבות דעתך רק באחד-
צעות חשיבתך. חוש הריח של הכלב, חוש הראייה של הינשוף יותר
מפוחחים הם מן החושים המקבילים של האדם. לפיכך הם יכולים
לעמוד בחושיהם החדים על דברים הנעלמים מחשוי האדם. אבל
האדם הוא היחיד שניתנה לו סגולת מהשבה המופשטת.
הוגה דעתך אחד אמר: ברגע שהכיר האדם שלא רק שני עצים ועוד
שני עצים הם ארבעה עצים, ולא רק שני כבשים ועוד שני כבשים
הם ארבעה כבשים, כי אם שתים ועוד שתים הן תמיד ארבע, חרג מזו
המסגרת של יתר הבראים ונתקעה לשולות בהם. וכל כך למה? כי
בשעה שגילה האדם שתים ועוד שתים הן ארבע, השתמש בפעם
הראשונה בכוח ההפתשה ועל ידי כך הוכיח שהוא נברא בצלם.
הזכרנו בפרק הקודם כמה קשה לבשר ודם להבין חוסר גשמיות. אבל
אנו יכולים לומר יותר: אילמלא נבראנו בצלם אלוהים אשר אין לו
גוף, לא היינו בכלל מסוגלים לחשב מתחם גשמיות. החקלא-
האלוהי שהוטבע בנו הוא המאפשר לנו לצאת מעולם הגשמיות ולהז-
שוב מחשבות מופשטות.

דוגמא שלישית: אין קנה-ידה אובייקטיבי ליופי. תגובת
בני אדם איננה אחידה. דבר שהוא יפה בעיני זה, אין בו עניין ונוי
לטעמו של זה. לעומת זאת מושותפת לרוב בני האדם הרגשת יפי הטבע
באותם המקומות אשר בהם נשאר העולם במצב בראשית. הכל מתפע-
לים מיפורים ושבגים של ההרים הגבוהים, הים הגדול, יערות העד-
הקדמנונים; ההסביר הטבעי הוא: כל מה שמופיע לנו נגד עינינו כמו
שיצא מידי הבורא מוצא מיד נקודת אחיזה בחלק האלוהי שבקרבונו,
והוא מעורר אותה התגובה של קירבה נפשית הנקראת "רגש של
יופי". אילו היה אפשר לקבוע באופן אובייקטיבי מה יפה ומה מכוער
לא היתה התגובה האחידה של בני האדם מוכיחה ולא כלום. אך מכיוון
שהדבר הוא לגמרי סובייקטיבי למה לא תהיה התגובהות שונות ומי-
שונות כמספר בני האדם. העובדה שאנשים בני ארצות שונות, בני

מערכות שונות, בני חינוך שונה מגיבים ברובם הגדול כלפי הטבע — כמו שיצא מיד הבורא — תגובה חיובית חזקה, אומרת דרשמי. דבר התורה כי בצלם אלוהים ברא את האדם מסביר אותה עובדה, ואילו הסבר זה גופו וזרע אוור על משמעותו של אותו מקרה קשה.

ודוגמא רביעית: יהס האדם ל"טוב". אין לטעון שהרוב הגדול של בני האדם טובים הם. אילו יכלנו לומר זאת היינו קרוביים מאד להשגת מגמת האנושות עלי אדמות. אולם שני דברים הם מעניינים: אחד הוא ששוררת כמעט אחדות דעתות על מה שצדיק להקרא "טוב" ועל מה שצדיק להקרא "רע". זה לגמרי לא מובן מآلיהם, ודוחקו בזמננו יכולנו ללמידה זאת. הנה ההיה הנאצית המטורפת שהשתלטה במשך שנים אחדות על חלק גדול של אירופה. בעינה כל מה שנקרה "טוב" אינו אלא סימן לחולשת בני האדם. האידיאל הוא לפי דעתם שהחזק ישמיד את החלש עד שישאר רק עולם של חזקים. ואני חוו שבים ש"טוב" הוא להגן על החלש ולא לחתך לדכאו, לעמוד לימין הנדרף, לעוזר למי שאינו יכול להתקיים בלי עורה. הנאצים י"ש רצו לחנק דור אשר יהפוך את הקורה על פיה ויגשים את האידיאל החדש. הנה פירוש הביטוי "טוב" איננו מהוון לכל חילוקי דעתות. גם בנידון זה אין הוכחה אובייקטיבית. ואם בכלל זאת רוב רובם של בני האדם ללא הבדל בין עמי מזרח ומערב, בני כל הגזעים והדתות, קוראים לו — דיכוי — "רע" ולעוורה לנחשת "טוב". אווי פועמת כנראה גם כאן טואיציה משותפת לאנושות כולה. מאידך ברור רצונו של הבורא. הוא חור פערם אין מספר בצוויים, בפקודות, במצוות ובכללים בתורה, בנבזאים ובכתובים על היחס הרצוי לגבי החלש והנדרף. הוא אין טואיציה של רוב האנושות הולכת איפוא בכיוון הידוע לנו בכיוון האלוהי. סימן נוסף לחלק האלוהי של האדם. נקודת נוספת להבנת העיקרון שנבראנו בצלם.

אילו היהת אינטואיציה זו מנת הלקנו בלבד היה אפשר לטעון כי מקורות היהדות למדונה והם יצרו לבנו את המושג "טוב". אולם אם אנו מוצאים אותה האינטואיציה בעמים שעולים לא היה להם מגע עם התורה — לא במישרין ולא בעקיפין — אווי מוכיח הדבר. ולא עוד אלא שהעריצים והרשעים עצם, הרודפים והמודבאים למיניהם נז'

הגאים בדרך כלל לטשטש את התנהגותם זו. "הצביעות" אמר חכם צרפתאי אחד "הוא ה证实תו של עושי הרע בפני הטוב". והצדק אותו, הרשי עם הרוזים להראות טובים מחזקים את טענתנו שהמושג "טוב" מושג אחד הוא. מחוץ לנazziים ודומיהם שעקרו בזדון את כל החלkal האלוהי מקדבם, כמעט ואין אדם חולקים עליו.

זה מביא אותנו לדוגמה החמישית: האינטואיציה מגדרה מה "טוב" ומה "רע". במקביל לכך פועל "איזה דבר" בקרבונו המזוודה ומשלל לשות את הטוב ולסוד מן הרע. הוא משתREL למנווע כי נשיג את המועיל לנו ע"י פגיעה באינטרסים של הזולת. הוא אינו נותן לאדם להרע לאחרים כדי להיטיב לעצמו. סוקרטס קרא לכך ההוא "דימונִיון". אחרים קוראים לו "מצפון". הפילוסוף קנט דיבר על "הצוו המוחדר" ו אמר "ישנם שני דברים המפליאים את האדם יותר וייתר מדי הסתכלו בהם: כוכבי השמים ממעל וההכרה המוסדרית שבקי קרבו". ושוב אין אנו אומרים, שהdimonion — המצפון — הצוו המוחדר פועמים בלב כל האנשים בשווה. האינטרסים האנושיים הנם גורם ראי שון וחוזק. אולי אם יתר הבriosות שבעולם פועלות רק לשם המועיל להן או לילדיהן ניתן לאנוש החלק האלוהי, המעיד אותו תמיד בפני הבעה אם מותר לו לפעול בכיוון ידוע או לאו. לגבי היהות או בהמות אפשר להשיג הזנת האינטרסים האנושיים שלהם לטובות הזולת (פרט לילדיהם) אך ורק באילוות. זה אופיינו. כי אילוות הוא למעשה סוג של חינוך המבוסס על הגורם של האינטרס האנושי. מעוניינים בהמה פעמים רבות אם היא עשויה מעשה בלתי רצוי. ונותנים לה שכר הbhema שהאינטרס שלהם הוא לעשות רצונם של המאלף. לעומת זה בני אדם מסווגים הם לפעול — ובמקרים ללא ספור פעולים באמת — לא לפה מה שמועיל להם אלא לפחות מה שמועיל לזולת. רפואיים, אחים ואחיות רחמנויות עובדים בשעת מגפות ללא התחשבות בסכנה הצפiosa להם. פעולות הצלת נפשות נעשו לא פעם באופן המסכן את המאלף. הרצל זיל, תלמידיו והדומים לו מדגימים את איש הציבור הדמיית עצמו למען אחרים. הביטוי היהודי אומר שנבראנו בשני יצורים, ביצור הנזוב וביצור הייע. ועלינו לדאוג שהיצור הטרי יגנזה את

היצור הרע וידריך את כל מעשינו. אפשר להביע אותו רעיון גם בצורה אחרת. החלק הבהיר והחלק האלוהי נלחמים בקרבונו. ועצם העובדה שאנו מטוגלים להתגבר על האנוכיות ולפעול לטובות אחרים

מראה שהחלק האלוהי קיים ודורש רק חיזוק. נבראנו בצלם!

וכdogמא אחרונה נזכיר את מה שאפשר לקרוא "יצר היוצר" של בני האדם. רק אומללים שאינם יכולים ליזור או שאינם מטפחים את החלק האלוהי שבקרבם עוברים אך כדי לחיות. רובם של בני האדם, ובוודאי המתוקנים שבhem, מרגישים תמיד את השαιפה החזקה לעבד ולש��ד על תיקון העולם. זה במחקר וזה במעשה. זה בטבע וזה בטכני. זה במקצועו וזה מחוץ לעובודה המפרנסת אותו. זה בחיתיו הפרטיאים וזה בעבודה ציבורית. וגם זאת היא תכונה אשר אינה קיימת אצל יתר הברואים שבעלם. במידה שהם יוצרים, הם עושים זאת לנוחותם המידנית. מתקינים לעצם מקום לחיות בו. מכינים מלאי מזון לחורף. אבל אין פועלים שום פעולה של יוצר העוברת את הגבולות האלה. ואילו אנו, הבריה בצלם הבורא דוחפת אותן לחיה ייצזר.

המשמעות הזאת אינה שלמה. בהמשך הספר נלמד עוד תופעות שוננות אשר רק הבריה בצלם מסבירה אותן. ופלא הוא שהפילוסופיה הדרתית היהודית עוסקת כל כך מעט בהבררת מושג מרכזוי זה. והרי רק הכרת החלק האלוהי שבקרבנו תלמדנו מה עליינו להחליש ומה להזק למען ישנותו של החלק האלוהי בכל ישותנו.

(ב) חופש הבחירה

מסקנה חשובה נובעת מן הבריה בצלם.

אתה השאלות המעניינות את הוגי הדעות מאז ומקדם היא, אם בני אדם פועלים לפי בחירתם או אם כל מעשייהם נקבעים מראש. לדעה השנייה יש גוונים שונים. גוון דתי: הכל נקבע מראש על ידי האלוהות. גוון בלתי דתי: הכל נקבע מראש על ידי הסיבות. עמדת היהדות נובעת מן הבריה בצלם.

היהדות אומרת: אם אלוהים ברא את האדם בצלמו לא יתכן שלא נתן לו את חופש הבחירה. הדגמננו את מהות המושג "בריה בצלם"

על-ידי משלים מתחום שכלו של האדם, רגשותיו ורצונו. כל אלה היו ללא תוכן ולא ערך, אילמלא היה האדם חופשי בבחירהו. בן אדם בלי חופש בחירה לא היה כי אם בובה בידי ברואו. וכי יש טעם לברווא מריוונטים בצלם אלוהים? אילו רצה הבורא בגלמים, באוטומטים המתנוועים בכוח חוטים למה היה בורא אותם בצלמו? וכי מה משמעות המושג "בצלם" אם אינו כולל את חופש הבחירה. התורה מאשרת את נוכנות המסקנה הזאת באמורה: "ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה. את הברכה אשר תשמעו... והקללה אם לא תשמעו..." (דברים יא: כו—כח) "התהים והמות נתתי לפניך — הברכה והקללה, ובחירתך בחיים למען תחיה אתה וורעך" (דברים ל': יט). הבחירה איפוא בידינו אף על פי שהקב"ה אומר לנו לאיוו בחירה הוא מצפה. הוא מורה אותנו להמנע מן הרע ולהשיג את הטוב. והוא לא רק מראה את הכיוון הכללי, הוא גם משאיר אותנו ללא הדרכת. היא מפורטת לגבי אורחותינו ומנהגינו בין קלפיו בה בין כלפי בני האדם. כפייה אין כאן, הדרך יש כאן.

ולא בבחירה אחת כללית הוא משאיר לנו. הבחירה היא בכל רגע. זורת יהדות תורה הדרטראמיניסטי האומרת שככל דבר קבוע מראש, ואין אדם חופשי לבחור בדרכו. כל האזהרות, כל הקללות וכל הברכות הכו-תובות בתורה, כל שכר וכל עונש מבוססים על אחריותו של האדםamusio. דברי הנביאים היו ריקים מתוכן, אילמלא הנחה יסודית זו. דבריהם נאמרים כדי להשפיע על רצונם החופשי של בני האדם ולהביא אותם לידי שינוי מעשיהם. הוא הדין לכל הלקח של התנ"ך. בנידון זה לא היו חילוקי דעת בין פילוסופי הדת היהודים. הדברים פשוטים והברורים של התודה (ראה למלחה) שכנעו אותם. כמו כן הידועה על הבחירה בצלם ועל כריתה הבריתות בין ה' ובין בני אדם. כי איך תכרת ברית בין מריוונטה ובין מי שמשוך בחותמיה?

� עוד: לפחות פעמי אחד בשנה מחשב היהודי את חשבונו נפשו. הוא מתרחד אחר מעשיו וモצא שלא תמיד הלך בדרכי ה'. הוא נאבק עם עצמו ומרגיש היטב, כי תפילותיו והרהוריו מושכים אותו לצד הטוב וכוחות אחרים לצד הרע. בשפה המסורתית: הוא מרגיש את המאבק

בין היצר הטוב והיצר הרע. בסוף ההתנגשות הפנימית באהה המכרצה. באותו מאבק נפשי פעלו השפעות שונות הבאות מן החוץ. השפעות טובות והשפעות רעות, הבאות אל האדם מביתו, מחבריו, בספריו ועניניו. אך ההסתכלות הפנימית מעידה ללא ספק כי החרעה היהת זהה שלו, "אל יעבור במחשבתו דבר זה שאומרים טפשי אומות העולם ורוב גולמי בני ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחילה בריניות להיות צדיק או רשע. אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבנו או רשע כירבעם או חכם או סכל או רחמן או אכזרי או כילי או שוע וכן שאר כל הדעות. ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שימושו לאחד משני הדרכים, אלא הוא מدعתו ומעצמו נוטה לאיוז דרך שירצתה" (רמב"ם הלכות תשובה פרק ה הלכה ב).

אין כאן מקום לסקרור את הבעיה כולה מבחןת הפילוסופיה הכללית. י הציין בכל זאת כי הדטרמיניסטים לא היה שולט מעולם שלטון גמור בפילוסופיה הכללית, ובעשרות השנים האחרונות גבר גם שם מחנה האינדטרמיניסטים. כל ההסתכלות פנימית מעידה על חופש הבחירה. אדם מרגיש בכל רגע שיש בידו להחליט. ברצוינו הוא קם, ברצוינו יושב וברצונו שוכב, ברצוינו מדבר, ברצוינו שותק, ברצוינו חולך, ברצוינו עומד, ברצוינו נשמע לייצרו, ברצוינו מתגבר עליהם. אפשר לטעון, כמובן, שכל התרgesות האלו בטעות ישודן, אך כוחות נעלמים הם המכוונים את מעשה האדם. אולם הטוען לכך, עליו הראייה. וראיה כזו את מעשה האדם, שאיש לא סתר אותה עדין. באים הדטרמיניסטים ורצויהם להביא ראייה מהסיבות שבטע. אומרים הם כי כל תופעה בטבע היא תוצאה וסיבה אחת: תוצאה של תופעה קודמת וסיבה לתופעה הבאה אחרת. אמרו מעתה כל תופעת טבע אינה אלא חוליה בשרשרת. אולם אין להשווות את מעשה האדם לקורות הטבע. איינו דומה אנוש לטבע הדום והחי. הנה הטבע אינו יוצר כי אם רק מפתח. מגרעין געשה צמה. מן הצמה עז. מן העז פרי. מן הפרי גרעין ועוד). מן המים אדים, מן האדים עניים, מן העניים מים. אולם רוח האנוש יוצר גם יש מאין. אין אפשרות להסביר על שורשים אשר מהם נוצרו דברי האמנות הנצחיים של ציריים, מוסיקאים

ומשורדים. גאננות האמן יוצרה אותם יש מאין. קיימות תגליות מדעיות אשר נתגלו דרגות דרגות. כל תגלית כזאת היא תולדה של הקודמת. אבל ישנן תגליות לא מעטות אשר לא נבנו כקומה שנייה על היסודות המוכנים ועל הקימה הראשונה. הן צצו ממחשבות בעל המدى וגאו-ניותתו. שמות כמו קופרניקוס, ניוטון, איינשטיין, פלנק ונילס בור מרדי-גיים את זה. אמרו מעתה אין ללמידה גודלה שווה מן הטעב על האנוש. יתר על כן גם הרוצחים ללמידה מן הטעב יודעים היום כי כבר נתן ערדע המושג הפשט של חוקיות מוחלטת וסיבתיות גמורה בתופעות הטעב.

לפנינו כמאה שנים מצאו חוקרי הגזאים את חוק התנודות של הפיזיות והתגשותן (תורת הגזאים הקליניטית). אבל הדגישו במפורש שהחוק הזה אין כוחו יפה אלא לגבי הממוצע של הפרודות או לגבי רוב רובן אך לא לגבי כלן. אין להסביר מראש את התנודה של כל פרודיה ולפיכך אין לדבר על חוקיות של תנודות כל פרודיה. חוקיות קיימת לגבי הממוצע ולא לגבי כל פרודיה. אותה התופעה נקבעה לפני 50 שנה כמחקר ההתקשרות של החמריים הרדיואקטיביים. מס' פרט האטומיים המתפרקים ברגע פלוני נקבע על-ידי חוק. איזה אטום יהיה בין המתפרקים אי אפשר לקבוע. באטום הבודד אין החוק שלט. החוק של הממוצע. המשוואה המתמטית המבטאת את החוק הזה מראה ואת אופן ברורו. הפיסיקאי קולדאוש הצליח להוכיח אפילו דרך ניסוי "שהאטומיים הבודדים מתפרקים כאילו לפי הגרלה". ומה שנאמר כאן על התקשרות החומר הרדיואקטיבי כוחו יפה — כפי שהראתה איינשטיין — גם לגבי קליטת אנרגיה וקרינת אנרגיה. לבסוף ניסח היינץ ברג את הכלל המפורס של "אי הקביאות" לפיו אי אפשר לקבוע בדיקות מקומו של חלקון יסודי ואת כיוון תנועתו ומהירותה גם יחד. ניתן לקבוע רק, או זה או זה. אין לדעת מראש איך יתנהג חלקון פלוני ולפיכך אין סיבתיות לגבי התנויות של חלקון מסוימים. (מי שמתעניין בפרטים המדעיים ימצא אותם בסודרים יפה ומנוסחים ניסוח בהיר על-ידי גدعון פרוידנברג ברבעון הפילוסופי "יעון" כרך ד' חוברת א' דף 5 ואילך).

המהפכה הגדת במדעי הטעב לא שינה ממשו את עקרון החוקיות

שביעולם המזקירות-סקופי. כיוון שמשמעותהcta עצום של חלוקונים מתנהג לפני החוקים שנחקרו ונקבעו, הרי בעולם המאקדוסקופי – העולם הנוראה לעינינו בלי מכתדים טכניים – נשארה התאמאה למה שקורות אים חוקיות – על כנה. אבל לעניין השאלה הפילוסופית: אם שוררת סיבתיות בכל היקום השתנה המצב תכליתו שינוי. אחד מגודלי אנשי המדע כותב¹:

"אין קביעות בנוגע לתהליכיים בודדים בתחום האטום: הטבע מבצע מדי פעם בפעם החלטות שאין לראותן מראש, ובהתוצאות האלה שולחת חוקיות קבועה רק באשר לערך ממוצע סטטיסטי. אי-יכולתו של הפיסיקאי לנבأ מראש אילו אפשרויות מבין האפשרויות השונות הקיימות תבוצע באותה קפיצה הקואנט המשמשת גושא להתבוננותו – אי יכולת זו אין שודשה בחומר שלמות דעתו של האדם, אלא בטבע עצמו המשחה בכל מקרה ומרקחה את החלטתו עד הרגע האחרון". יש כאן מפנה מדעי עקרוני. נמצאו למדים שככל חלוקן בודד יכול לפעול לפי החוק או לא לפיהו. התופעה הזאת נקרה על ידי נילס בור "האינדרטראמייסם של החלוקונים הקטנטנים". האינדרטראמייסטים אומרים בצדק: לפני התגליות הללו ביקשו לומר שאין ללמידה גוזיה שווה על האנוש מן הטבע. מעכשו נוכל לצעוד צעד קדימה ולומר: אפילו בתחום הטבע שוב אין הדטרמיניסם שלטונו מוחלט, קל וחומר לאדם.

ועוד מלים אחדות על גושא קרובי:

גון מסוים של הדטרמיניסם משמש יטוד לתפיסה החומרנית של ההיסטוריה. הוא בונה את בניינו בעיקר על השפעת הגורמים החומיריים. לפי שיטה זו כל קורות העולם תוצאה ישירה הם מן המצב החומרי שהרר בכל תקופה ותקופה. דברי ימי העולם הפליטיים והתרבותיים נקבעים על ידי הגורמים החומריים. על זה יש לומר: אין להכחיש כי גאות המריה או של, רעב או שובע משפיעים על בני אדם, דרכיהם ודרכי ימיהם. אבל רב המרחק בין עובדות פשוטות אלו לבין השיטה הכללת של החומרנות ההיסטורית. פלא הוא איך אפשר

¹ Pascual Jordan, Die Physik des 20. Jhdts., 1936, pp. 105, 114.

להיכים לשיטה זו נוכת העובדות המרבות הסתורות אותה. אין עם כישראל אשר הוכיה עד מה בלתי נוכנים יסודות השיטה הזאת. את הדברים הגדילים והחובבים ביותר בתרבותנו יצרנו בזמןם אשר לפי השיטה הזאת — היינו צריים להיות עקרים, בזמן הצרות והמצוקות, בזמן שעמננו נרדף נשדר והושפל עד התהום. בהלכה ובאגדה, בפייל-סופה ובשירה יצרנו גדלות בתנאים אשר בהם — לפי השיטה הזאת — לא היה יכול להיות לנו כל כושר יצירה. התנאים יצרו את יצירוי תיהם תוך בניית נפשות מתמדת. הרמב"ם ברוח מארץ והר"ם מרוטנבורג כתב את מרבית תשובותיו בבית הסוהר. גדולי חכמינו סבלו עוני ורדיפות. ותמיד הראה עמנו את כוחו להתעלות מעל למצבו החיצוני, הביטחוני והחומרני. כשהתעוררה תנועת התהיה הפליטית, אמנס היו בתחום רבים שהצלחה ועליה, גאלה ותזיה היו נחותות גם להם לעצם, אבל מרגני התנווה ודובריה היו אנשי שום גורם הומרני לא השפיע עליהם. הרצל, ולפסון, נורדוי, בודנהיימר, קמנצקי ורוף' שפירא לא טעמו בגופם טעם של צרת היהודים. עליהם פעל רק גורמים אידיאלייסטיים. כשעמנו לפני הברירה הגורלה לחתום לפיתרון מיידי מחוץ לארץ-ישראל או להלחם הלאה תקופת, שסופה אי אפשר לחזות מראש, היה הרוב הגדל של דוחי הפיתרון המיידי — מנציגי יהדות הרוסית. והנה היהדות הרוסית סבלה באחיהם זמן יותר מכל האחים והיתה איפוא זקופה ביותר לפיתון מיידי. המוכנים להסכים היו דוקא הללו, שהיו סבורים כי להם עצם לא תזיק גם דחינת הפיתון. שני הצדדים הצביעו איפוא לא שום פניה ריאלית-חומרנית.

אנו חוזרים מן הגון המיחוד הזה של הדטרמיניזם לבעה הכללית. בלי להזכיר את הקורא לשאלת המסובכת של הגדרת המושג "סיבות-תיות" — אם הוא מציין דבר אובייקטיבי או סובייקטיבי וכו' — נוכל לומר: בדרך כלל צודק המדע אם הוא בונה את כל בניינו על הסיבות-תיות. אולם שני סיגים לדבר. הראיינו כי גם המדע הסיק שלא כל פרט ופרט נקבע על ידי סיבות. ושנית נפש האדם מסוגלת היא ליצור יש מאין. כמו כן פותח הרצון ההפוך של האדם מפעם לפעם שרשרת חדשה של סיבות ותוצאות. הבורא פתח פתח בבראו את כל

הסיבותיו, ולמי שנברא בצלם נתן להתחיל מפעם לפעם התחלות חדשות על ידי השימוש ברצונו החופשי. ונשאלות שתי שאלות :

(א) האם אין סתירה בין חופש הבחירה של האדם ובין ההנאה הטבעית שבסורה כל העולם הכל יכול יודע מראש כל מה שמרתחש ויתרחש. האם בן אדם יוכל להחשב חופשי במעשהיו אם לה' ידוע מראש איך יכיריע ומה יעשה ?

(ב) איך הקב"ה יכול לשלוות בעולם ולנהג אותו אם הוא נתן לבני אדם לעשות לפי רצונם ? לשאלת השניה הוקדש להלן פרק מיוחד (ההשגהה וחופש הבחירה).

אולם על בעיה חיליקת אחת כבר נعمור כאן.

יש מקשים על עקרון חופש הבחירה מדברי הכתובים במספרים שה' חיזק את לבם של בני אדם. כגון "ויהוק ה' את לב פרעה" (שמות ט : יב ועוד). אפשר להבהיר את הבעיה הזאת בעקבות כמה מימרות תלמודיות : "מגלאים זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חיב" (שבת לב) "הבא לטמא פותחים לו, הבא לטהר מסיעים לו" (שבת קד). "מצוות גוררת מצווה ועבידה גוררת עבירה" (אבות ד : ב). "שמע מצווה אחת משמעין לומצוות הרבה, שכח מצווה אחת משכיחין לומצוות הרבה" (מכילתא לשותות יח : יג). אף על פי שהוגנים קצת שונים לאربعה המימרות הללו, העיקר הוא מושותף להן : בחירת הדרך היא בידי כל אדם. אולם מי שבחיר לו דרך מסוילו, ה' מחזק אותו במעשהיו. את הצידיק כדי שיהיה צדיק תמים ויגיע למגמותו ; את הרשע כדי שיפול בפה רשותו השלמה. זה רומו דוד המלך באמרו : "עם חסיד תתחס, עם גבוד תמים תחתם. עם נבר תחבר, עם עקש תחפל" (שמואל ב כב : כו כנ). והושע הנביא מסיים את ספרו "מי חכם ויבן אלה נבון וידעם, כי ישרים דרכי ה' וצדקים ילכו בהם ופשעים יכשלו בהם" (יד : י).

הניסיונות מראה את נכונות המימרות הנ"ל יום, עד שהעם יצר את הפטגם "הרגל נעשהطبع". וכן מלמדת הנסיבות : ככל שהפליג אדם בשבייל ידוע, יתקשה לסתות ממנה. "תשובה" אינה מן הדברים הפחותים.

גם ההיסטוריה מאשרת זאת. רוב הרודנים נכשלים בסוף, לרجل

הגומתם בדרכם. ליוונים היה מונח מיוחד לציוון ההגומות הללו של העריצים. הם קראו לוה "היבריס" (בערך "הגומה בעוזת מצה", בגרדי מנית "איירמורט"). הדוגמה האחרונה בדברי ימי העולם היה הצורר של זמננו י"ש. ביום שהתקיף את רוסיה כתבת כי לבני: "כאן לפניכם פירוש חי לפוסק, זיהזק ה' את לב פרעה, אין מי שיכול לומר متى יבוא סופו של הרשע הזה. אבל ברור שמעשה טרפו זה, הוא תחילת סופה. הגינו היה צריך לומר לו כי עליו להמשיך במלל חמתו עד שניצח במערב נצחון גמור, ואחר כך יוכל להטיל כל כהו כלפי המורה. אבל הוא רץ ונישא בכיוון שבבבבב לעצמו ושוב לא יכול לעמוד עצמה. הוא אינו מאמין שישנם אנשים חכמים ונבונים ממנה. הוא אינו מאמין שיש אלוהים בעולם והנה 'חיזק ד' את לבו והוא יפול" ... ככה כתבת אי. לא נביא אני ולא בן נביא. רבים ידעו זאת כמובן, כי מן התורה למදנו. בדרכו בוחר הצדיק, בדרכו בוחר הרשע. "בדרך שאדם רוצח לילך, בה מוליכין אותו" (מכות כ). עובדה זאת אינה מנוגדת לבחירתו החופשית.

שאלנו עוד, אם ישנה סתייה בין חופש הבחירה ובין העובדה שה-קב"ה יודע את הכל מראש. כבר השיבו על שאלה זו תשובות שונות. בלבד בעקבות הדעה של ר' סעדיה גאון (אמונות ודעות פרק ד) אשר לפיה עצם השאלה היא בלתי מוצדקת. הידיעה מראש, מה יעשה מי-שהו בעתיה, אינה עשו את היודע לכופה את רצונו. ידיעה מראש ומתן חופש פעולה אינם סותרים זה את זה. דוגמאות מתוך החיים מסבירות זאת יותר משפטים פילוסופיים. אב מהנק את בניו. אחרי שהביאם לשלב ידוע נתן להם ברירה لأن לפניות בחיהם, بما להשי-תלם, بما להתפרנס. בהרבה מקרים הוא ידוע מראש במה יבחרו אפילו כשהם עוד מתלבטים בשיקוליהם. האם ידיעתו זו מבטלת את חופש הבחירה שלהם? — מורה אומר לתלמידיו הברירה בידיכם להמשיך עוד כמה שניות ללמידה או להיות פנוים למה שתרצו. האם הוא אינו יודע מה יעשה כל אחד? והאם הידיעה הזאת פוגמת בבחירה החופשית של התלמידים? אם יוכרו על פרס תמורה עשויה מעשה מסויים ועל עונש למי שאינו עושה אותה, פסיכולוג טוב היודע את חוג האנשים, יודע מי יעשה ומה לא יעשה את המעשה. האם פרוש

הדבר שהמכוון או הפסיכולוג כפו את רצונם על האנשים? — הממן שלה מציאה חוק לפרלמנט. על פי רוב היא יודעת מראש אילו מפלגות תצבענה בעדו ואילו נגדו, איזה ציר ידבר בפרלמנט ומה בערך יהיה. האם בגל הידיעה הזאת אפשר לומר שהוא השיא מכיריה, שהיא כופה את רצונם על המפלגות ועל הציירים? הנה היא יודעת גם מי ירצה להכין שילה. ואיש לא יאמר שהיא מכיריה אותו להכשילת.

לדעת מראש ולהכrichtם הם שני דברים שאינם מודחים, ולא עוד אלא ש מבחינת ההיגיון אין ביניהם קשר בכלל. העובדה שהקב"ה יודע הכל מראש היא תוצאה הגיגונית הכרחית של העובדה שאין אצלם ב"ה לא מקום ולא זמן. לפיכך העתיד לא פחות ברור מן העבר וממן ההווות. אולם מן ההנחה הזאת אין כל תשובה לשאלת אם הקב"ה רוצה להשתמש בכוחו לכפות את רצונו על ברואיו. בזה החלטיט בשלילה כשהחליט לברוא את האדם בצלמו. על גלים אשר יעשו מה שנגorder עליהם לא היה ערך כל שהוא להטביע את צלם אלוהים.

נסים את הפרק בדוגמה ההיסטורית: כשליח ה' את יונה לנינוה, ידע שאנשי נינוה יעשו תשובה. אבל הוא גם ידע שהתשובה תהיה רק תוצאה של אזהרה חמורה. לפיכך הוא שולח את שליחו. התשובה היא מעשה חופשי של אנשי נינוה, כמו שעשו קודם קודם את הרע ברצונם החופשי. ריבנן העולים יידע גם אתה וגם זאת מראש. בזרה קדרה, פשוטה וברורה קבוע ר' עקיבא את שתי העבודות הקיימות זו על יד זו כשהוא אמר "הכל צפוי והרשות נתונה" (אבות ג: טו).

[ג] בין אדם לבין

כשאלווהים לימד את האדם שהוא נברא בצלם, העמיד אותו בדרגה גבוהה מאד. באמונות אחרות אין בין אלוהים ובין האדם אלא יחס של מושל ונתן, וטבעי הוא. כי לא יכול להיות יחס אחר בין הבורא והबרא, היוצר והיצור, חי לנצח ובן התמותה שיוצא מתחת ידו. וכי יטען שיש לו זה אינו קיים גם לפי תפיסת היהדות. אך אכן זה היהודים והנברא נושא בתוכו גם את החלק האלוהי. מיסודה זה הסיפה היהודית מסקנות חשובות מאד.

עוביי אלילים למיניהם ספרו אגדות אשר בהן אלילים הופר את עצמו לאדם. והנצרות מלמדת שנולד בן אלוהים כאדם והיה אחרא-יכר שוב לאלהים. היהדות אינה יכולה להאמין לא בוה ולא בוה. אלוהים הוא אחת, והוא ברא את הכל לרבות את האדם, וברא אותו בצלמו ובזה קבע לו את מקומו. במקומו זה עומד האדם מול האלהים. לא פחות ולא יותר. לא יותר: אין אלוהים נהפק לאנוש, ואין אנוש נהפק לאלהים. אבל גם לא פחות: אין יצורים אלוהים למחצה עומדים בין האדם ובין אלוהים, אין בכלל מי שעומד בינויהם. אין מחלוקת בין אלוהים והאנושות. יחס בלתמי אמר צעי נקבע. אין מתוכיים בין אלוהים ובין האדם. כל בני האדם נבראו בצלמו וכadmoto. בעלי זכויות מיוחדות אין. אין בא כוח לאלהים בעולם הזה, לא המלך ולא הכהן. אין הכנסתה ואין ראש הכנסתה. כוהנים מלאים תפוקידים חשובים בבית המקדש. תלמידי הכהנים מלאמים, שופטים ופוסקים. לא אלה עומדים במעמדם אלוהים. אין בכם "לקשר" את האדם ו"להתרו". אין מתפללים אל מתווים בעולם הזה ואין מתווים בעולם הבא. לפיכך אין מתפללים אל קדושים או אל מלאכים. רק אל אלוהים פונים בתפילה ובתחנוניהם. אמנים במרקם סיפורים טעו אהדים ממחברי הסליחות והפיוטים וכיונו דבריהם אל מלאכים, מידות וכיווץ באלה. אך חכמי ישראל עמדו על כך והכל לא נפצע על ידי סטויות מעטות אלו. (עיין מבואו לסידור "אוצר התפילות" פרק ג ובפרט דףטו ואילך, ווילנא). היה בין האדם ואלהים היה ונשאר ישר ובלתי אמצעי. אם האדם חטא הוא מתזודה בפני אלוהים. אם הוא מבקש בקשوت הוא מבקש מלאוהים. אם הוא מודה הוא מודה לאלהים. לעיתים אנו תמהים, לעיתים אנו מתרגימים למראה בית התפילה שנהפק לבית שיחות וויכוחים, לבית הכנסת להר-גיש בו את קדושתו. אך גם בסתונות זו, שאנו מתנגדים לה, אנו מוצאים עוד ביטוי לרגש הטבעי של היהודי הפשט. בית הכנסת הוא הבית שקבע לו אביו. הבית אשר יותר מכל בית אחר הוא ביתו; ועוד: אם הוא רוצה למזוא את אלוהים, אין לו צורך בבית מיוחד. יכול הוא לכוון לבו אליו ולשפוך שיחו לפניו בכל חדר, ברחוב, ביבשה, בים ובאויר, בציبور או ביהיזות. והוא מרגיש את הקשר היישר בין אלוהיו וביננו. "בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך" (שםות

כ : כא) מתפרש ע"י היהודי המתמים כאילו כתוב : "בכל מקום אשר תזוכר אתשמי" ... אותו דבר הוא מרגיש גם בחזרו מדי פעם על המקראות ; "ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובבלכתך בדרךך ובשכברך ובគומך" (דברים ז:ז). "ולמדיזם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובבלכתך בדרךך ובשכברך ובគומך" (דברים יא: יט).

יחסינו אל הבורא מתבטה בשתי צורות : יראה ואהבה. כשהוא זור כדים שהוא כל יכול ואין קץ לגבורתו — איך לא נירה מפניו. וכשהוא רואים מה רבו מעשייו ומה נאה עולם-עלמנו — איך לא נאהב אותו. צרות באו לעולם — איך לא נירה מפניו. בזכרנו שהוא נתן לחם לכלبشر ורק בני אדם מחבלים בברכה זו, באשר אינם יודעים לחלקה כראוי — איך לא נאהב אותו. החיים והמות בידו — איך לא נира מפניו. חלק מהחכמתו לרופאים להציגנו מכאוב ומחלות — איך לא נאהב אותו. מלך מלכי המלכים — איך לא נירה מפניו. אבינו בוראנו — איך לא נאהב אותו. הוא לבדוק היה בטרם כל יציר נברא ובמאמרנו ברא שמיים וארץ ומלאות — איך לא נירה מפניו. בראננו בצלמו ודמותו — איך לא נאהב אותו.

התורה עומדת על שני היחסים האלה : "וזידאת מלאהיך" (ויקרא יט : יד, לב ; כה : יז, לה, מג) נאמר על יד "ואהבת את ה' אלהיך" (דברים ז : ה ; יא : א) כי התורה לא ניתנה לבני עלייה בלבד. התורה ניתנה לכל הדורות. לאנשים אין ספור. מהם — שאילמלא יראת ה' ואימתו לא היו מיטיבים מעשייהם. ומהם שמוכנים לעשות רצונו מתוך אהבת ה'. קשה היא השגת המטרה הנשגבת. דורות של עובדי ה' — איש לפי דרכו, זה מיראה, זה מאהבה — הנה הסולם המוביל אליו. "אשרי איש ירא את ה' במצוותו חפץ מאד" (תהלים קיב : א) הוא נכוון כמו "זילאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים" (ישעיהו נו : א). שתי הגישות הן נוחות (רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ב : ב). אולם אין ספק שהמדרגה הגבוהה היא לעבד את ה' מאהבה (רמב"ם הקי דמת פרק "חלק" סוף א).

[ו] ברית ברותה לאדם ; ברית ברותה לישראל

מן הבדיאה בצלם וממן היה הטליתי אמצעי נובעת תפיסת היחסים בין אלהים ובין האדם בצורת ברית. הדבר הזה נראה תמהות. כי "ברית" היא לכארה עניין לצדדים שווים. יש אמונה יהס של קירבה בין הבורא לבין האדם כמו שברכנו, אך זה רחוק כМОון משיווין. ברם, נבחן את הדבר הטוב. האומנם השיווין הוא יסודה של כל ברית? הנה נכרתה בתקופתנו ברית בין אומות שונות מן הקצה אל הקצה. "חבר הלאומים", ובצורתה החדשה "אומות מאוחדות" מקיפה מעzmות כבירות רות בצד מדינות גנס וערויות. לא שיויין כי אם יסוד משותף הוא המקשר בין שני כורתי הברית. אילו היה בין אלהים ובני האדם יהס של מושל ונathan בלבד לא היה כל בסיס לכריתת הברית. המעד המיחוד שהעניק אלהים לאדם הוא שמכシリו להיות בן בריתו של מקום. הברית הראשונה נכרתה בין אלהים לבין האנושות כולה. על הברית זו מספרת התורה עם צאתם של נח ובניו מן החיבת. על החשייבות היסודית של הברית הראשונה הזאת עמד תמיד מורי ורבי ר' ז. ב. ר宾יקוב ז"ל¹. בברית הזאת כבר קיימים כל שלושת החלקים המציינים את כל הבריתות. מצד אחד הבטחת הקב"ה: לא לה' ביא עוד כליה על העולם; מצד שני התחייבות של האנו-שות כולה: לבנות היה על עקרונות המוסר, שנכללו בתחום שבע מצוות בני נח; ומצד שלישי אוות הברית: "הקשת בענן". ר' ז'ל החוק אשר קבע אלהים לטבע והגורם לתופעה הנראית לבני אדםenkashat בענן. (דבירה תורה בלשון בני אדם).

את הברית ה שנייה — בתחום המסתגרת של הברית עם כל האנושות — כרת הקב"ה עם אברהם אבינו וחור עליה לגבי יתר האבות. תוכנה: הבטחת הקב"ה להיות להם לאלהים ולבנייהם אחריהם, ולתת להם ולבנייהם את הארץ הזאת. התחייבות אבותינו שיזרו את בנייהם ואת ביתם אחריהם לשמר דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, ואוֹת הברית — המילה.

¹ ראה למשל מאמרו בגרמנית על "פרט וכלל ביוזות" בתוך Handbuch der Biologie der Person

הברית השלישית: הברית בחורב ואישורה בערבות מואב, היא תוצאה מן הברית השניה. לפיכך אין אותן ברית חדשה, האות נשאהה המלאה ורק סימנים חיצוניים אחרים נוספו עליה: "לוחות הברית", "ספר הברית", "השבת" — הנקראות בשני פסוקים זה אחריו זה (שמות לא: טג יז) גם בעצמה "ברית" וגם "אות". כמו שהאות לא הוחלפה אלא הורחבה ככה גם ההתחייבות וההבטחה נשארו, אלא שהורחבו. התהייבות העם לשמור את התורה יכולה על כל תכנה ותיריג' מצוותה. הבטחת הקב"ה למצוות לנו את כל הברכות הכתובות בתורה אם לא נסור מן הדרך.

וטעות מוחלטת הייתה לחשבו, שאין בין ברית ובין שלטון אלא הבדל של ביטוי בלבד. להוציאו מטעות זו את, די להזכיר את השיחה בין אברהם אבינו והקב"ה אחריו כריתת הברית לפני חורבן סדום ועמורה. שם אומר אברהם: "חלילה לך מעשות דבר הזה להמית צדיק עם רשע והוא צדיק כרשע. חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט", כך לא ידבר הנ庭ן אל מושלו. ככה מדבר בין הברית עם מי שכרת אותו ברית. ודאי יכול אלוהים לעשות כל מה שברצונו. אבל מי שקבע חוק לעולם, מי שלימד אותנו לעשות צדקה ומשפט, מי שהוא שופט כל הארץ, אין להעלות על דעתו של בן בריתו, שהו לא יעשה משפט. (וועוד נרחב את הדיבור על הבעיות הקשורות בהנחתה זו). דוגמא זו של אברהם לא נשאהה בודדת. כך נהג גם משה רבנו וכמה מן הנביאים האחרים. הם לא היו בעיניהם שליחי אלוהים אל בני בריתו בלבד, אלא גם שליחי ישראל כלפי אלוהיהם — בעל בריתם. יהס זה אל ה', לא נשתנה עד היום זהה. בדורות האחראונים זכרה לעם ואהובה עליו אישיותו של רבבי לוי יצחק מרדרידיטשב ז"ל, שהיה למוד לדבר אל המקום כבן ברית לבן בריתו. את הגאון ר' משה גלונר מקוליזנבורג (בעל "דור רביעי") שמעתי מדבר בעוז ויזה זה בפניי קהיל ועדת. גם באמרותינו של הרב קוק ז"ל אתה מוצאו נימה זו. אכן ברית כרת ה' אנתנו! אהובה קדושה על האדם לשמוד אמונות לברית שנגידתה ולמלא את המוטל עלייך. זכותינו אם הואאמין עושה זאת, לדאות את אלוהינו לא רק כבודאו ומושלו כי אם גם כבעל בריתנו.

מהו התוכן של אותה ברית? שותפות בין אלוהים לבין בריותינו, והרי זה כלל גדול באמנות ישראל.

[ה] השותפות

לשם מה נכרתות בריתות? לשם מטרה משותפת. ברית להגנה משותפת. ברית לחיזוק השלום. ברית לקידום של סחר בינלאומי. ברית למניעת עבירות מסוימות (סחר עבדים). לכאורה הייתה זאת העזה להנעה, שהקב"ה יכורת ברית עם בני אדם להשגת מגמות משותפות. אולם יש רמזים רבים ושונים בדברי חכמיינו הקדמוןים זכרונם לבני רכה המעמידם, שモתר לחשוב בקטגוריות אלה.

לא גמנעו חז"ל לומר, שעל ידי מעשים מסוימים אדם "כאילו נעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית" (כדיין לציין שאחר המעשים ההם, הוא "מי שdone דין אמרת") ואילו במקומות אחרים נאמר בפירוש "שלא יאמרו המינים שותף היה לקב"ה במעשה בראשית". האין כאן סתירה? נראה שפירוש הדבר הוא: כאשר 하나님 ברא את העולם בששת ימי בראשית, הוא ורק הוא היה בנמצא. ולפיכך רק מינים יכולים לחשב שמשהו היה שותף למעשה הבראה. אלוהים ורק הוא ברא את העולם ומולאו. ובוודאי היה יכול לברא את העולם סטאטית אילו דצה בכך. אולם נראה לא רצhaft. הוא לא ברא עולם סטאטי, כי אם דינמי. "השלמות ביצירתו" אומר רלבג בפירושו לבראשית "לא תגיע, אלא לזמן ארוך אחריו הבריאה שבראה ה" יתברך בששת ימי בראשית. וכן זכר גם כן לאות הסיבה בראית האדם, לפי שהשלמות האמיתית ביצירתו לא נשלה לו בעת הבריאה ג"כ. וגם אח"כ לא יגיע לו כי אם בקושי גדול" (הוצאת בומברג תש"ז דף טו). ומדרש רבה אומר: "כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך עשייה. כגון החרדל צריך למתק וכו' ואפיון אדם צריך תיקון" (בראשית רבה יא).

שני המאמרים הנזכרים מעידים כי רעיון הבריאה הדינמית אינו זר ליהדות, אף על פי שבספרות הפילוסופית שלנו אינו מצוי כמעט באקראי יש ראיות רבות לאותו רעיון והרי דוגמאות אחדות: "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח, כי

לא המטיר כי אלוהים על הארץ ואדם אין לעבד את האדמה" (בראשית ב : ה). במילים אחרות : לא נבראו הארץ והצמחים בצורה שלמה במובן הסטטי. אחרי בריאתם היה עוד צורך כורך בשיתוף פעולה בין הבורא ובין האדם. הבורא המטיר והאדם עבד. "וירא אלהים כי טוב" או "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית א : לא). אין פירושו שנברא מושלם ומוגמר. "טוב" או "טוב מאד" הייתה הביראה מפני שהיא כללה את כל האלמנטים הדרושים לשاملות. מעתה יבואו בני אדם, ישתפו פעולה עם האלוהים וכי ביאו את העולם לידי השלמה. לפיכך גם מסורתה הторה להלן כי האדם ניגש להשלמת הבריאה. הוא מתחילה לרעות צאן (בראשית ד : ב) ; לבנות עיר (ד : יז) ; לתפוס כנור ועוגב (ד : כא) ; לעבד נחשת וברזל (ד : כב) ; לנטוע כרמים (בראשית ט : כ). וכל דבר שהקב"ה רוצה שייעשה בעולם הנה הרי הוא משפט בו את האדם — אפילו אם הוא ב"ה צרייך למדgo. הוא אינו נזון לנוח התיבת. הוא מלמד אותו לעשotta. הוא אינו שולח את המשכן וכלו מן השמים. הוא דורש מבני אדם לעשותם. הוא מתאר תוארים מפורטים מאד ומראה למשה רבנו תבניות. הוא מלא את הטורותים בעבודה זו "דוחות אלוהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה" וממלא אותם "חכמת לב" (שמות לה : לא, לה). בשיתוף פעולה זה הוא דורש מהם את העש יי'ה. והוא הדין בבניין בית הבירה עליידי שלמה המליך (מלכים א פרקים ה—). הוכרנו בדברים שבקדושה. בענייני חולין על אחת כמה וכמה. יתר על כן, רבון העולם עושה ניסים ונפלאות במצרים ותריהו משפט בהם את משה ואהרן. הם עומדים לפני פרעה ועוזים את האותות. משה מרירים מטהו והוא קורע את הים. הוא מדריך את משה רבנו להמתיק את מי מדה (שמות טו : כה). הוא אינו פותח מעינות חדשים אלא אם שיתוף את משה בדבר (שמות יז : ז ; במדבר כ : ז ואילך). והרבה דוגמאות אחרות. לא למענו הוא עושה כך כי אם למי עננו. מרדיי מאמין באמונה שלמה שאם אסתור לא תפעל "רוח והצלחה יעמוד ליהודים ממוקם אחר" (אסתר ד : יד). ובכל זאת הוא דורש מקרובתו לסכן את עצמה סכנת נששות. והוא מוסיף "זאת ובית אביך תאבדו". זאת אומרת שאין לו ספק כי ההצלחה לא תסבול אם היה לא

תפעול. אבל אדם שהוטל עליו "לשתח פעולה" עם הקב"ה מתחייב בנסחו אם אין הוא עושה את שלו.

"אין סומכין על הנס". מודיע לא? אמונה שלמה הייתה יכולה להתי-בטא לכארה בה שהאדם ישב בחיבור ידים ויסמוך על הקב"ה אשד יעשה את פעולתו בעיתו; אבל דעה זו רחוכה מאד מأتנו. עליינו לפועל. עליינו לעשות כל מה שבכוחותינו. עליינו להתאמץ התאמצות יתרה ואנו נוכל לקות שהקב"ה ישלח לנו הצלחה. "צרייך אדם לעמל ולעשות בשתי ידייו והקב"ה שולח את ברכתו" (מדרש תנחותא ויצא). "אין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל עד שייעשו מלאכה" (אבות דר'). נtan יא: א; גם שם: "זוכשם שהتورה ניתנה בברית כך המלאכה ניתנה בברית").

שיתוף פעולה בין ה' ובין בני אדם אנו לומדים גם מן התורה וגם מן הניסיון. אין הניסיון מראה עולם במצב של שלמות, אלא במצב הנitin להטבה שיטית עד לשלהמו. ועוד, אין אנו יודעים מה היה צריך לעשות הנברא בצלם אילו בא מלכתחילה לעולם של שלמות. איזה תפקיד היה יכול למלא בעולם מוגמר ומושלם. לשם היה צריך להברא בצלם אלוהים.

מענין למצוא אותו רעיון בספרות הקבלה. חיים רמנני בספריו דת ומדינה (לאידלב) מביא: "הבריאה יצאה איפוא משוכלה לפני אלוי הים רק עד כמה שתמצא תיקונה בעבודות הגמר של האדם" (זהר נ' מ"ח).

האדם בעבודתו בעצמו הוא כביבול שותף למעשה בראשית (ויקרא רבת לה'; ס' מערכות האלהות ח'; לשם שבו ואחלמה, דרושי עולם התהוו חלק א' דרוש ו' סימן ד' אות ג') ... בלי שיתוף זה היה העולם נברא לשוזא".

בני אדם הבינו: ייבשו בצדota. הפריחו שמות. השקו אדמות יב-שות. פיתחו מעצי בר עצי פרי. מחיות בהמות. התעסקו ברפואה. עקרו מחלות ידוות ומייעטו אחרות. המציאו טכניקה מעולה ומקורות אנרגיה חדשה. ובמידה שאין בעולות ממשום הרס כי אם משום בנייה, הן בוודאי רצויות בעיני בורא העולם. כי הן פעולות בני אדם להש-למת העולם, שיתוף במעשה בראשית.ומי שעיגנו בראשו יכול גם

לראות זאת. סייעתא דשמי לאשותך על־האדמה מצינית את הפעולות של מגלי תגליות וממציאי הממצאות. בגילי הארץ מרוחקות אתה מוצא על פי רוב שני גורמים: عمل רב של האדם ו"מקרה". כל ספר היסטורי או גאוגרפי מראה שכמעט אין תגלית כזאת רק ע"י عمل או רק "במקרה". לרוב היפשו החוקרים דבר זה ומצאו משהו אחר. עתים חיפשו דבר קטן ומצאו "במקרה" דבר גדול וחשוב בלתי צפוי. עתים חיפשו בדרך אחת ומצאו בדרך אחרת. חלוקם ב"שותפות" היה הרצון, החכמת והעמל. חלוקו של הבורא הוא אותה השתלה שלות המכונה בפי הבריות "מקרה". והוא הדין בנסיבות האחד דיים. גלבאני וגילוי החשמל הוא מן המופדרמים. בספרדים הפופולריים של דה קרויף (De Kruif) על התגליותnekteriology והרפואיות מצויות דוגמאות מרובות וחשובות של שיתוף זה: عمل, חכמה — ו"מקרה". היו יהודו בזה כמו קוֹד או בורדט, ואחרים שלא הוכרו זאת, אבל הדבר בולט לעין כמו אצל פסטר, זמלייס ואחרים. ובזמן האחרון כל מי שמדובר על ההתקפות של התרופות האנטיביוטיות מרבה להזכיר את התפקיד של שני הגורמים האלה. על זה אמר גיתה: "איש בער לא ידע איך שכל ומול משתלים". ופלא שלא היכרו בהשראת תלבות זו את הסימן הבולט של עוזרת הבוגרת לשותפו עלי האדרמות: האדם.

מעניינים מאוד דבריו הנועזים של רבי עקיבא בנידון זה. "שאל טורנות רופוס הרשע את רבי עקיבא: מעשיו של הקב"ה נאים או שלبشر ודם? אמר רבי עקיבא: שלبشر ודם. אמר לו טורנות רופוס: הרי השמים והארץ! יכול אתה לעשות כמותם? אמר לו ר' עקיבא: לא תאמר לי בדברים שהם למעלה מן הבריות שאין שליטין בהם, אלא בדברים שהם מצויים בבני אדם... הביא לו ר' עקיבא שבלים וגולוסקאות. אמר לו: אלו מעשי הקב"ה ואלו מעשיبشر ודם — אין אלו נאים? הביאו לו אניות פשtan וכליים מבית שאן. אמר לו: אלו מעשי הקב"ה ואלוبشر ודם — אין אלו נאים?" (תנחותמא תורה ז).chein בדברים אלה משומם המעתת דמותו של הקב"ה? אכן רשי היה רבי עקיבא לומר כך כיון שהיא משוכנע שבוגרת העולם דוץ שהאננו יחד נשלים את העולם אשר ברא.

שתי אגדות — אחת של חז"ל ואחת יוונית — מעידות על הבדלי ההש侃ות בין ישראל ובין היוונים. שני העמים ידעו שבלי אש אין יצירה. היוונים לא יכולו לתאר לעצם שאלהיהם הסכימו שבני אדם יטלו את האש — האמצעי היסודי של יצירה. לפיכך סייפרו את האגדה על פרומגיאוס אשר גנב את האש ממאט האלים. ולפי אגדתם נענה על החטא זהה עונש אכזרי. לעומת זאת מספרת האגדה שלנו: "האש רצתה להיברא בערב שבת ואולם לא נבראה עד מוצאי שבת." (דרך אגב: גם בעל האגדה הזאת יצא מן ההנחה של בריאות העולם הדינמית. בעולם סטטי היהת האש צריכה להיברא לכל המאוחר בערב שבת). במושגיו קורש הביא הקב"ה שני רעפים לאדם הראוי שон ולימד אותו להוציא מהם אש. ואדם ברך עליה בפעם הראשונה 'בורא מאורי האש' (בראשית רבה י"א). איה ניגוד נפלא! לפי התפיסה היוונית לא רצוי האלים להוציא מתחת ידיהם את סוד היצירה. لكن, אדם המוצע להביא לאחיו את אמצעי היצירה צפוי לעונש חמור מזא. התפיסה היהודית מנוגדת לתפיסה הזאת ניגוד גמור. היהדותקובעת את שיתוף הפעולה בין הבורא ובין האדם ביצירה המשלימה את העולם. זהו הרעיון שمبرיעת האגדה. האש נבראה על ידי הקב"ה. הוא מביא אותה לאדם. הוא מלמד אותו כיצד חוררים ומביערים אותה וכי怎 משמשים בה. הוא מלמד את האדם ליצור ומוסר לידי את המבשיר היסודי של יצירה. האדם מביע את גשותו בברכת הדריה.

יש אומרים בנימה של יאוש כי אין כלל התקדמות בעולם. מה בימי קדם החזק בלע את החלטת אף היוםvr. אדרבה, לפנים מלחמות רOME וחייצים, היום מלחמות טנקים ופצצות. מה לפנים בני חורין מועטים ועבדים מרובים, אף היום רוב האנשים תלויים ומשועבדים. וככל במלוא מחלות ומגיפות, צרות ויסורים מן העולם — איך ההתקדמות? ואילם על כגן זה אמר נעים זמירות ישראל "אני אמרתי בחפוזי כל האדים כוב" (תהילים קטו: י"א). האמת היא כי קימת התקדמות אף על פי שלא זכינו לעשותה שיטתית, רצופה ומהירה כראוי. מהווים על ציד הגעה האנושות אל החקלאות. מחקלאות פשוטה לחקלאות מדעית של פיזיון, השקאה מלאכותית וחבל הימי. נוצרו תעשיית מזון ואוכל סיני-

תתי. בכל עבודותיו המכניות עבר האדם מעבודת יד לעבודה בכלים ואחר כך במכונות ולבסוף לתחביב יצור אוטומטיים. המרחקים הפירויו לפנים בין אדם לאדם. תחילתה הלוויו ברגל אחר כך נסעו בעגלות ובמכוניות, למדו לשוט בימים, המציאו רכבות, אניות קיטור וסימנו — עת עתה — במטוסים. בתחילתה ניצלה האנושות רק את אוצרות הטבע אשר על פני הקרקע. צעד אחריו צעד העמיקה ויירה לעמקי הארץ והוציאה מאגמים, מנהרות וממכרות את הצפון בהן. אחר כך פיתחה שיטות יותר מושכליות, פחות מסוכנות ופחות מזיקות. המציאה גם תחilibים המאפשרים לוותר על תהליכיים קשים ומסוכנים. פיתוח החומריים הסינטטיים במאה האחרונה וגליוי מקורות כוח חדשים במקום פחים — פותחים פתח תקופה כי עוד מעט לא יהיה עוד צורך בממכרות ובסכנותיהן. הטכניקה במובנה החדש היא צעירה מאד ומיום ליום היא מחדשת תגליות והמצאות. בידיה להרים ולגנים. ברם علينا לא דק לייצור את האפשרויות כי אם גם להשתלת עלהן ולנגelan לחים ולא מות. מדעי הטבע שנעورو עליידי התקדמות הטכניקה משתמשים במכשירים חדשים לבקרים, מרחיבים ומעמיקים את ידיעותינו מן הערפלים הולניים ועד גרעיני האטומיים. מדעי הרוח מלאוים אותם ובמידה גדולה סוללים להם את הדרך. הרפואה למדה להבין את טבען של מחילות ומגיפות רבות. מהן הצליחה לעקור, מהן למדדה לדפא ועם מקצתן היא מוסיפה להאבק. אمنם אמרת מעצבה ומדבאה היא. כי כל המכשירים מגמי המרחקים לא הביאו את העמים לידי התקרבות. לא פסקה השנאה ושפיכות הדמים. אדרבה, מתוקפה לתקופה נעשו המלחמות יותר קטלניות. אולי יביא דוקא זה בעל כורחנו לידי חיסול המלחמות. מי שמתבל בכל התקדמות זאת בעין בוחנת יבוא לידי המשקגה כי לא הצליחה האנושות לפתח את כוחותיה המוסריים כמו שהצליחה לפתח את שכלה ואת מכשיריה. לנגר עינינו מתיצבת הדוגמה המחרידה של דור הפלגה. אז כן עתה מגזימה האנושות בהעדרת עצמה, היא חושבת שאין גבול לכוחה ולכשדונותיה. שוב היא שוכחת אל מחוללה וכי תפקידה להיות שותף לבורא ולהשלים יחד את העולם ולא להרסו. והסכנות הצפויות לאדם אiomות הן. כשברא האדם נAMD לו: "וְמָלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכִבְשָׁהּ, וְרָדוּ בְּדַגְתָּה

היהם ובעוף השמיים ובכל חיה הרמשת על הארץ" (בראשית א: כח). מקרים אחרים מסבירים אל בכך מה ממשמעות הברכה "וכבשוה ורדו". כי תראה חמור שנאנך רבע תחת משאו וחדרת מעוב לו, עזוב תעוז בעמו" (שמות כג: ה), "לא תראה את שור אחיך או את שיו נdry חיים והתעלמת מהם, השב תשיבם לאחיך" (דברים כב: א), "לא תחסם שור בדישו" (דברים כה: ד), "לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם, הקם תקים עמו" (דברים כב: ד). מקרים אלה והרומיים להם וכל הרעיגנות העמוקים והרחבים שהتورה שבע"פ קושרת בהם — מלמדים שלא נמסרו הבראויים לאדם על מנת שירדה בהם בשරירות לב בלתי מרווחת. אין האדם רשאי "לכבות את הארץ" אלא במסגרת המגמות האלוהיות.

אילו היינו רשאים למכוש ולרדות ללא סיג, מה טעם היה לאיסור "בל תשחית"? (דרשו הוזל מדברים כ: יט). הווה אומר: אסורים אנו בכל השחתה סתם ומותרים אנו אך בהשחתה שהיא צורך תיקון ושכני ליל (רמב"ם הלכות מלכים פרק ו הלכה ח—י). לא ניתן לו לאדם שלטונו בלבתי מוגבל ושוריוטי כי אם ממשל שהוא מכשיר למילוי תפקידו: השלמת הבריאה.

רבא אמר: "בשבעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת וננתה באמונה? קבעת עיתים לתורה? עסקת בפריה ורבייה? צפית לישור עה? פלפלת בחכמה? הבנת דבר מתוך דבר?" ומסיים "ביראת ה' היא אוצרו" (שבת לא). אמרו מעתה: כשם שננצטווה אדם על קביעת עיתים לתורה ועל צפיה לישועה, כך נצטווה לעסוק בישובו של עולם: פריה ורבייה, חכמה ומחקר, על מנת למלא חובת כל אדם, לקיים את העולם ולשללו. על כן לא סגרו רבוינו הראשונים את עצם בתוך ד' אמות של ההלכה בלבד, כי אם היו בין טובי האסטרונומים, המתעניינים, הרופאים, יודעי מדעי הטבע והפילוסופיה, לימוד התורה ותיקון העולם קשוריהם הם. יבוא יום הדין ונתקर על שנייהם יחד. ואמנם על לימוד התורה רק אנו מצוים. אבל על שיתוף פעולה עם הבורה להשלמת הבריאה כל האנושות מצויה (עיין סנהדרין כד: א), כי ככל גבראו בצלם. וכבר כתוב מרן הרב קוק זצ"ל: "זוכי כל דרכיו השכל האנושי מהה דברים האסורים לישראל? ואיה איפוא יפיפותו

של יפת שבאהלי שם ? וזיהה השיתוף הכללי מצד צלם אלוהים הכללי שנתן הקב"ה ? הן מתחזק בכך אנו מכבים את כל חכם וישר לב בכל האדם. ואנו מקבלים את האמת מכל מי שאמרה". ("מאמר מיוודה", עמ' 219 בתוספת לכרך 12 של תולדות ישראלי ליעוץ הוצאה אבעזר) ¹.

כל בני האדם נבראו בצלם. לכלום ניתן חופש הבחירה. ועם כל האנושות נכרת הארץ הברית הראשונה. מחקר ומדעת, פיתוח הטבע ואוצרו – תיג, רפואי וטכנייקה, ריבוי המזון וחולקו הצדקה הנם תפkid משותף של כל העמים. אמרו מעתה : קיימות מגמות משותפות לבורא ולאנוש, והן הן היסוד של הבריתות. הברית עם האנושות והברית אתנו. היסוד המשותף הוא בניין העולם והשלמת הארץ. אנו נקרים לתקן עולם במלכות שדי. בעבורה זו אנו שותפיו של הבורא ולשם כך כרת עמו את הבריתות. (עיין עוד להלן בפרקיהם השגחה וחופש הבחירה וניסים ונפלאות).

[+] אוניברסלים ולאוימיות

למדרנו כמה דברים הנדראים, לכארה, בסותרים זה את זה. אל אחד שולט בעולם והוא ברא את אביהם של כל בני האדם בצלמו. הוא כרת ברית עם כל האנושות – הדី זה מובן, אך הוא כרת גם ברית מיוחדת אתנו במסגדת הברית הכללית. הרי זה קבוע מעמד מיוחד לאדם בכלל ומעמד מיוחד לישראל בפרט. האין כאן סתירה ? בעניין זה הובעו עדות מדעות שונות. אחד אומר – תפיסת היהדות היא לאו-מית, ואחד אומר – תפיסת היהדות היא אוניברסלית. הנבאים הם אוניברסלים והרבנים הם לאומיים – אומר שלישי. האמת גלויה לעין כל מי שroxח להבין מקרה כפשוטו.

אלימלא הייתה היהדות אוניברסלית, לא הייתה התורה מתחילה בבריאת אביהם של כל בני האדם בצלם אלוהים. ולא הייתה מספרת לנו באחד-עשר פרקייה הראשונים דברי ימי האנושות כולה. ולא הייתה מונה את השמות של עשרת הדורות מאדם ועד נח ועשרה

¹ מאמר חשוב זה ציין לי הרב יששכר יעקבסון. תיזתי נתונה לו בזאת.

הדורות מנה ועד אברהם. ולא היה מספרת על דור הפלגה שמרדו בכוורתם — הן בהורך המורדים היו גם אבותינו והتورה אינה מוציאה אותם מן הכלל. ואילמלא המגמה האוניברסלית בודאי לא הייתה הכתוב מספר על הברית שכרת אלוהים עם נח ועם בניו, והוא אומר: עם כל בני אדם. ולא היה מנמק את אריכות שעבוד מצרים "כי לא שלם עון האמרי עד הנה" (בראשית טו: טז). ולא היה מצויה "ואהבתם את הגָּרֶ" (דברים י: יט). ולא היה אומר: "תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגָּרֶ אתכם" (במדבר טו: טז). ולא היה מפרשם כי לדוד ולשי' למה — לגודלים ולאהובים בין מלכי ישראל — שורש אחד עברי ושורש אחד מואבי (רות המואביה), ונמצא כי רוח אפנו משיח ד', שיבוא ויגאלנו במהרה בימינו גם הוא לא יהיה מ"גוז" עברי טהור. כאשר חן שלמה המלך את מקדש ה' התחנן: "זgem אל הנכרי אשר לא מעמד ישראל הוא ובא מארץ רחוכה למען שمر... אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרה אליו הנכרי, למען ידר עון כל עמי הארץ את שמר ליראה אתך למען ישראלי ולדעת כי שמר נקרא על הבית הזה אשר בנית" (מלכים א ח: מא, מג). והנה הדוגמה של "איש תם וישראל וירא אלהים וסר מרע" הוא דוקא איוב מארץ עוז (איוב א: א). אף יחזקאל הנביא בהזיכרו שלושת צדיקי עולם מונה רק אחד מבני ישראל, דניאל, ושנים שאינם מבני יש' ראל: נח ואיוב (חזקאל יד: ב). ויש אפילו השערה שגם דניאל הוא מן האומות ושאין זה דניאל שלנו כי אם דניאל הנזכר גם בכתביו אוגרית. והראיה: הכתב ביחסו חסר (דנאל) כמו בכנענית. נביינו היו גם נבאים לגויים ונבואות רבות נבוא לעמים זרים. ולא עוד אלא שינוי הנביא נשלה דוקא לעם זר. וספר יונה לא נכתב אלא לבשר כי עם נכרי ניצל מפני שמע בקול ה' וחזר בתשובה. ואפשר להסיק על הדוגמאות האמורות כהנה וככהנה. לא נבונה איפוא הרעה שהיהדות או התורה היא בעלת תפיסת לאומיות צדקה ורק הנבאים — או אחדים ביניהם — מתרומות מעל הרמה זו. בכל ספרי המקרא מציינים שני היסודות גם יחד: לאומיות ואוניברסליות זו לצד זו. לאו- מיות כיצד? רובו המכريع של התנ"ך עוסק בדברי ימי ישראל ובחיי נוכו של עם ישראל. על ישראל להיות ממלכת כוהנים וגוי קדוש.

לפיכך הושלו על ישראל ורק על ישראל תרי"ג מצוות — ואילו על יתר העמים שבע מצוות בני נח בלבד. עם ישראל כרת הקב"ה ברית מיוחדת. והבחירה הואת לא הייתה חד-צדדית והוא לא באה בכיבול מתוק שרירות. מדוע איפוא בחר ה' דока באברהם ובזרכו אחריו?

תולדות האמונה שניות במקולות. עד לפני שלושים שנה טענו החוקרים כי הדת ראשיתה באיליות, ממנה התפתחה בהדרגה האמונה באל עליון (^{הנחותאים בלע"ז}) ולאחר מכן באל אחד (מוניותאים בלע"ז). היום יודעים מראשיתה במונותאים וממנה ירדה לדרגת איליות. לאופולד פון שרודר הוכית ואות לגבי העמים האינדו-גרמניים,¹ ושמידט² בספריו המקייף (שהה כרכבים!) והאשורולוג האוספרורי סטפן לנגדון³ הרחיבו את היריעה. תוכנות המקרים האלה מתקביות מאד על הדעת. כי בתחילת ידעו כל בני נח את ה' האחד. רק אחרי בן השחיתתו ועשו פסלים ותחילה מאמנים שלכל כוח-יטב אלוהות משלו. מכאן מקורם של ספריums בפי עמים קדמוניים, הדומים לסיפוריהם המקרא. למשל, הספרות הבבלי על המבול דומה במידה קוויה יסוד לפרטיות המבול שלנו. נמצאו לנו למידים שוכרנו של אותו אסון נשתר גם בידים, אלא אחרי שייצאו אבותיהם מן התיבה, קילקו בניהם ונעשו עובדי אילילים או נשתבשו בהם מסורות אבותיהם. הם היו ספרו עליהם אגדות אילילות ושאר דבריהםطفالים. כך נוצרה עלילת גלעמש ואגדות דומות לה, בקרבת הבבילים ואף בקרוב עמיהם אחרים. אברהם אבינו קיבל אף הוא את המסורות הרווחות בארץ על דבר בריאות העולם, המבול וכו', אלא שאישיותו ותובונו העילאית עמדו לו להבחן בין האמת (כמו שתדברים כתובים בתורתנו) ולבין האמור-נות התפלות שהסיפו הבבלים על המסורת שהיתה באדם מימות בני נח. וכשאמר לו ה' "לך לך מארץך ומולדתך ו מבית אביך, אל הארץ אשר ארוך" (בראשית יב: א), קם והלך. הוא הגיע לידי הכרה שה'

¹ בספריו Arische Religion (הדת הארית).

² Der Ursprung der Gottesidee (מקור הרעיון האלוהי).

³ בספריו Semithic Mythology (מיתולוגיה שמיית) 1931, ובמאמריו Monotheism as the predecessor of Polytheism in Sumerian Religion (מוניותאים אבי הפוליתאים בדת השומרית) שהופיע בربעון האנגלי האנגלית (Evangelical Quarterly 1937)

הוא האלוהים אשר בקולו צריך לשם עז. ואף על פי ש"מתחילה עובדי עבדה זורה היו אבותינו תרחה אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלוהים אחדים". ואף על פי שבארהם נולד בארץ מלאה אלילים שם גדל והיה לאיש. אברהם הגיע אפילו לידי הכהרת ה' באור כshedim האלילית בתוך אוריה של אמונה תפולות. הוא הבין ניצוץ האלוהי האמתי שבמסורת אבותינו. ואף על פי שהיה אותו ניצוץ עטוף שבע קליפות אליליות, ידע אברהם לזרוק את הקליפות התפלות ולהשוף את האמת האלוהית הקדומה. מעתה אנו מבינים מדוע בחר בו ה'. שיזה גם את בניו לשמר דרכו (בראשית יח: יט. וראה נצח ישראל למהר"ל א). לא בבחירה מקרית הייתה איפואו כבחירה ה' באברהם מכל בני האדם לעשות אותו ואת בניו לעם ה'. הוא היה היחיד שמצא בכוחותיו ובשי אර רוחו את הדרכם לחזור מן האليلיות להכרת ה'. הבחירה והברית לא היו בצד, אף הן הטילו על ישראל חובות כבודות. ומפני שלא עמדנו בהן גענשנו, "ומפני חטאינו גלינו מארצנו". ברם אותה הברית היא שעמדה לנו שלא כלינו בגויים ונתקיים בנו בדורנו, ב"ה", "שער ישוב".

وانיברסליות כיצד? כולנו בידי אל אחד נבראנו. כולנו בצלמו וכדי מותנו. כולנו בני איש אחד נחנו — בני אדם הראשון ובני נח הצדיק. ולפיכך אנו נושאים עינינו לימות המשיח אשר בהם עמים רבים יאמרו: "לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלקי יעקב ויורנו מדריכינו ונלכה בארכתיו" ואשר בהם "לא ישא גוי אל גוי הרבה ולא ילמדו עוד מלחמה" (ישעיהו ב: ג, ד).

ונשאלת השאלה: למה שני הדברים גם יחד? האומנם אין סתירה בין לאומיות לבין אוניברסליות? תשובה מובוסת על שלוש הנחות יסודיות. הרשותה: כל פדגוג יודע שיש לחנן לנער על פי דרכו וכל מהווקק יודע כי חוקיו צריכים להתאים לטבעם ולאופיהם של הבריות. חינוך שהוא טוב לילדים זה יכול להיות רע לילדים זה. חוק טוב לעם פלוני, יכול להיות רע לעם אלמוני. נזיפה שאינה נחשכת כלל בעניין זה, עלולה לשמש עונש חמור זהה. הג הקשור בטבע של ארץ אחת לא יובן הארץ אחרת. אנו שמרנו את חגינו בגולה בתנאי הטבע שלא התאימו להם, הרגשנו זאת היטב.

הנחה היסטורית השנייה: היהדות רואה את ה' האחד בכל התופעות שבעולם. בפועל תוחם ההיסטוריה כבפועלתו בטבע. מתחילה בבריאת העולם. גם זה המהלך הטבעי וגם המהלך ההיסטורי. אולם עשרת הדברות מתחילה "אנכי ה'", אלהיך אשר הו' צאתיך מארץ מצרים מבית עבדים". מעשי ה' בדברי הימים מלאים הלק גדול של התנ"ך. הוא מלמד וחוזר ומלמד כי ה' שולט בעמים, וכי דברי ימיהם הם הוצאה של התנהגותם.

והנחה השלישית: חפקידו של האדם בהיסטוריה; ושני פנים לדבר: מעוזו של כל אדם עלולים להשפיע על ההיסטוריה. וההיסטוריה מצדיה היא מהנכת גדולה של בני האדם. והרי דוגמאות מעטות מהרבה. מעשי דור המבול גרמו להורבן העולם. המרד של דור הפלגה לפילוג העמים. מה היה לו שמע יוסף בкова של אש פוטרי פר ולא היה מגיע לבית הסוהר? התנהגותו של דור המדבר ותוצאו רתיה. כל מה שקדם להולדת שמואל הנביא גרם שאמו הקדישה אותו לה'. וכל אותן האזהרות שהווhero אבותינו: אם תשמרו את החוקיםتابואו לארץ, תירשו אותה, תחזיקו בה ותהיינה ברכה ואם לאו, תקחאו את חרותכם ואת ארצכם ותהיו לבן, ותגלו בין האומות. ומה מענין כי לדבר אישי ואנושי כליל כמו כיבוד אב ואם מובטחות תוצאות היסטוריות ולא אישיות: "למען יארכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך" (שמות כ: יב). וזה הוא הראשון משני הפנים שהזכירנו: תוצאות היסטוריות לכל מעשי אנוש.

והשני — ההיסטוריה כמחנכת. הזכרת יציאת מצרים בראש עשרה הדברים פירושה כי כל משמעותה של תורה מבוססת על אותו מעשה היסטורי, והוא הדין לגבי הפרטים. ביסוסה של השבת "זוכרת כי عبد היהת בארץ מצרים" (דברים ה: טו) ושוב: "ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים" "לא תתעב מצרי כי גר היהת בארץ" וכדו' וכדו', ועל ההשפעה המהנכת של הגלות: "בצורך לך ומצורך כל הדברים האלה, באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך ושם עת בקהלך" (דברים ד: ל). מאלפת השicha המענית בין ישעיהו לבין קתני האמונה השואלים את הנביא למה ישיב ה' את עמו לארצו, שהרי אילו רצתה שישבו בארץם לא היה מגלת אותם. והנביא

עונה: "כִּי כַּאשֶׁר יָרַד הַגְּשָׂם וַהֲלֹגֶן מֵהַשְׁמִים וְשֵׁם הַלְּאָשָׁם
כִּי אִם הַרְוָה אֶת הָאָרֶץ וְהַוְּלִידָה וְהַצְמִיחָה, וַנְתַן זָרָע לְזָרָע
וְלְחַמְּלָאָלָל. בְּנֵי יִהְיָה דְּבָרֵי אֲשֶׁר יָצָא מִפְּנֵי לְאָשָׁם,
כִּי אִם עָשָׂה אֶת אֲשֶׁר חִפְצָתִי וְחִצְלִיחָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ
תִּיו" (ישעיהו נה: י-יא). כלומר: אם הגולה עשתה את שליחותה
והצליחו למזככם ללבכת בדרכיכם, שבת לא ישאר תפקיד היסטורי לגולה —
ותאנא...

תפקידנו הוא ליצור היסטוריה ברוחה, וההיסטוריה מצדיה מחנכת
אתנו ומעצבת את דמותנו. לשם כך נצטוינו שרשרת של מצוות הקד
שווות קשר הדוק בהיסטוריה. אין חגי טבע ביהדות שלא נקשרו גם
במסורת ההיסטוריים. ולכמה וכמה מועדים אין שורשים בטבע, כי אם
רק בהיסטוריה. ספר תהילים ושיר השירים ושאר מקראות מעידים על
קשר אמיתי בין העם והטבע. אבל אין שום ספר בתנ"ך שכולו נועד
לטבע. לעומת זאת ישנים מספר ספרים שנועדו להיסטוריה, וחלקים
ההיסטוריים החשובים כמעט בכל הספרים. בפשטות גדולה אפשר אולי
לומר שה坦"ך מורכב שלושה חלקים: התורה שהקב"ה לימד את
העם; ההיסטוריה; הקשר בין שני הדברים, שהעם לומד אותו מפי נביה
או וחכמו ועל ידי חגייו ומועדיו.

נהזר על שלוש ההנחות:

(א) כל עם ווקק לחינוך ולחקיקה לפִי אופיו הווא.
(ב) אלוהים נגלה לנו בטבע ובהיסטוריה.

(ג) בינוינו לבין ההיסטוריה ייחס כפול. כל מעשינו משפיעים על
ההיסטוריה וההיסטוריה מחנכת אותנו. לאור הנחות אלו ברור, מדוע
לא ניתנה תורה אחת ודת יחידה לכל בני אדם. כי אין אופיו של עם
זה שווה לאופיו של זה ואין ההיסטוריה של עם זה שווה להיסטוריה
של עם זה ואין טבעה של ארץ זו דומה לטבעה של חברתה. יש
אמונות שהuttlemo מכללים אלה ונכשלו. הנזרות חשבה להיות אוניבּרִ
ברסלית, וסופה שנעשתה דתות הרבה המכחישות זו או זו. לא הרוי
הכנסייה הקתולית כהרוי הכנסייה האורתודוקסית ושתיהן שונות מן
הכנסיות הפרוטסטנטיות למיניהן. הניסיון הנוצרי לייצר דת אוניבּרִ
סלית נכשל כשלון חרוץ. אפילו התורות הפרוטסטנטיות ה��פלו והתי-

פצלו. כל ארץ פרוטסטנטית יצרה לה את האמונה שהתאיימה לטיב אוכלוסיה. אם המטודיסט האמריקאי, האנגליקני, הקלווניינט השויצרי, הקתולי האיטלקי והאורתודוקס הרומי הנם בנו דת אחת, הרי המלא דת היא ריקה מכל תוכן. וכל זה אף על פי שהנצרות אינה גורסת חינוך עליידי מצוות מעשיות יומיומיות ואינה מקשרת את דתה בהיסטוריה. כשהתקב"ה נתן לנו את תורתו חינוך אותנו ברוח האוניברס^ט לivot. הוא הוציא מליבנו את האשלה שרק אנו נבראנו בצלם וرك אנו נוכחה לימות המשיח. אין לנו "עם אדונים". ואין פנינו להדריך את העולם ולשלוט באומות. אבל צפה התקב"ה בחכמתו העילונית כי אין לחנן את כל אומות העולם לראות המטרה המשותפת, הנשגבת, באמצעות דרכי חינוך. עם עם ושיטות חינוכו. לפיכך הוועיד לישראל עמו אותן התרבות, החוקים והמשפטים שבתורה שכחוב ובתורה שבעליפה, שארן הן מתאימות לאופיו, לטבעו ולתקירד שהועיד לו.

כל זמן שהאנושות הייתה מתי מספר, מעין עם אחד, הכל היה משותף. לפיכך נכרתה עם נח ובנו ברית איחוד. ואמנם הוא ב"ה ידע מה שלא ידעו נח ובנו שעתידים בני האדם להתפלג. לפיכך כרת את הברית על יסוד המצוות היסודיות שהן עשוות להיות נחלת כל בני האדם, בעלי כל אופי ובכל חלק של התבול. אף הוא נתן לברית הזאת אותן מתווך הטבע המשותף לכל הבריות. אחורי שנתפלגו העמים התפתח כל אחד לפי אופיו המיעוד. וכל אחד החל בדרכו המיעודת לו בהיסטוריה. מן ההכרח היה מעתה כי יוצרו ביז טוים שונים של היחס בין אלוהים לבין עם ועם, והוא הרין לאמצעי חינוך שונים. הפילוג הוא תוצאה מן המרד באלוהים ושותה על האנושות להתגבר על רוח המרד ולשוב להכרת גבולותיה ולקבלת על מלכות שמיים. בפסוק אופיני אחד נכרת המגמה הכליל-אנושית זו : "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמימ לים מכסיים" (ישעיה יא : ט). ואם אמנים יגיעו כל העמים לידי כה, יתכן ותחזור עתרת איחוד האנושות ליושנה. אז לא יהיה צורך באמצעי חינוך ומילא לא יבדלו האומות בביטוי היחסים בינם ובין אלוהים. "ויהי ה' מלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (וכנית יד : ט).

במסוכם ניתן לומר :

בראשית הייתה כל האנושות משפחה אחת. היא נתפלה, והפלגים הילכו בדרכיהם שוננות. מעתה אין להם דרך אחת משותפת למגמה המשותפת. אמונם הדברים היסודיים המתבאים בברית עם בני נח משותפים לכל. אבל על כל עם ללכט בדרכו המיעודת לקראת הכרת ה' וללמוד בדבריו ימיו הוא. חי תורה מעבירים אותנו בכל שנה דרך כל ההיסטוריה שלנו. מן היום אשר בו כל אחד רואה את עצמו כאלו הוא יצא מצרים עד היום אשר בו כל אחד מרגיש כאלו ראה בחורבן שני הבתים. זה טעם חמץ ומצה, תקיעת שופר וסוכה, הדלקת נר חנוכה, שמחת פורים, יגון תשעה באב ובין המצרים. מה רוחות של מצות מעשיות המעמידות את האדם מישראל מדי חדש בחודשו על לkeh ההיסטוריה שלנו. והלוואי שנצלחה לעשות את יוב העצמאות למועד בו יראה עצמו כל יהודי בדורות יבואו כאלו היה שותף להקמת המדינה המודשת.

אין שום סתירה בין האוניברסליות והלאומיות שביהדות. ואין דעתות שונות בספרים שונים בתנ"ך ובברית חז"ל. אוניברסליות היא נקודת המוצא והמגמה. אך לאומית היא הדרך המובילת מכאן אל קצה. מטעם זה אין היהדות להוות אחורי גרים ומילולו אליו בכל זאת נקרא "בן אברהם". אותן הוא הכנוי הזה כי הוא מבקש להשתלב בשלשות הדורות ומקבל על עצמו את ההיסטוריה של היהדות כהיסטוריה שלן. או רק אז יכול להיות בן דת משה וישראל ולכל עמו בדרכנו לקראת תיקון עולם במלכות שדי. ישמר כל אדם קודם כל על הברית בין האלוקים ובני נח. ובמסגרת הברית התואת ילק כל עם בדרכו הוא, ילמד בדבריו ימיו הוא. זכור את המוצא המשותף של האנושות. זכור שהוא נברא בצלם. יבין על ידי כך את המגמה הנצחית לחזק ולפתח את החלק האלוהי שבקרבו ולעשות את שלו בשיתוף עם הבורא להש-למת הבריאה. נשמר לנו על הברית שנכרתה אנחנו. נלמד שלימד אותנו ה' ימי עמו. נקיים את המצוות שנצטוינו. נלק בדרך שלימד אותנו ה' ונביא לעולם את ימות המשיח. ונזכה גם לראות שלא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה.

[ג] פרט וכלל

המגמה, והדריך המוביילה אליה קובעת את עמדת הפרט וגם את ייחזו של הפרט בכלל.

העובדיה שהאדם נברא בצלם משווה ליחיד הכרת כבוד וחשיבותו, היהדות מורה תרבות (משנה סנהדרין ד : ה). תפיסת הגנזרות היא שמתוך תורשה רובץ על האנושות החטא הקדמון ורק חסד עילאי יכול לכפר עליו. לדעת היהדות כל פרט ופרט אחראי למעשינו. אנו חוטאים, ואנו חוטרים בתשובה. אנו מקיימים את מצוות ה'. אנו נכשלים ואנו קמים. אין מי שיכל להזכיר את עצמו כדי לכפר על עונונתיינו. علينا לתקן את דרכנו ולמצוא כפלה עליידי מעשינו. ו"תשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגורה". כל אחד הוא עולם משלו בתחום העולם הגדול. הקונצפסיה הזאת הייתה מסוכנת, לו הרата היהדות לפרט אך ורק את השיבתו הוא. אך פורה וברוכה היא באשר היא קובעת ליחיד את עמדתו כפרט וגם את מקומו בחברה.

היהודים עושים זאת בשני אופנים. ואפשר להשווים לקביעה נקודת אריג על ידי ציון מקומה בשתי וערבי. בדומה לכך מעוררת כל פרט באריג של הכלל ומוקומו קבוע בשתי — בשלשלת הדורות ; וב- ערבי — בקהל ישראל, בציורו של תקופתו. הפרט הוא מצד אחד חלק של השתי. חלק של שרשראת המסורת. כל אדם מישראל קשור בדורות שקדמוו ובדורות שבאו אחריו. אנו מקבלים את המסורת מהורינו ומוסרים אותה לבנינו. התפקיד שהוטל علينا לא נתגשם בדור אחד. כל דור ודור חייב לעבד בו. האב לימד את בנו והאם תחנכו. בזה הם נתונים בידיו את המכשירים למען יעבד מעתה גם הוא עליהם וימרו שיר מפעלים אחרים. דור דור ודורשייו, דור דור ועוסקייו, עד שישיטמו את ארונותיהם מה שהתחילה בראשונים, עד שיתהיה ה' המלך על כל הארץ וויקם העולם שכלו זדק.

כשנהיינו לעם נאמר "זאתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש". ממלכה שתתקבל על עצמה להיות חולץ לפני העמים, התולכים איש בדרךנו לקראות המטרת המשותפת. גוי אשר יקבל על עצמו על של

מנוזות מעשיות יומיומיות על מנת להיות קרוב לאלהים ועל ידי זה להקל גם על אחרים את דרכם. תורתנו ידעה שהדור אשר אך יצא מעבדות לחירות טרם היה מוכשר להגיע עד למגמה הסופית. הוא צעד את הצעדים הראשונים בדרך קשה זו. ואף זה תוך השגים וכשלונות, כשלונות והשגים. דבר גדול עשה הדור ההוא. הוא קיבל את התורה ב"עשה ונשמע". משה ודורו מסזה לדור שבא אחריהם ומהם הגיעה, מס' זה אחריו מסירה, למנהיגי העם ולכל העם בכל הדורות. הגיעה לדוד ושלמה, ליישיהו ולחזקיהו, לנביאים ולתלמידיהם. הגיעה לתנאים ולאמוראים ולתלמידיהם, לגאנונים ובני הגללה, ל"ראשונים" ול"אחרונים" ולתלמידיהם. הגעה לכל דור ודור עד לדיינו. מדור נමסר התפקיד ואמצעי האשמה. בכל דור היו שקיבלו. בכל דור היו שסבבו לקבבו. ואם יש דור אשר עליו להכיר את התקpid הזה במלוא גודלו וمشקלו, הרי זה דורנו. דרשו לנו העמים את הזכות לחדר את מדינתנו. ביסטו את הדרישה בהווה על מה שהיה בעבר, וזכינו. עכשו עליינו לבנות באמת את ההווה על העבר, ולملא את המטרת המדינית המודרנית שזכינו בה — תוכן ישראלי אמיתי. דור אחריו דור קיבל את גחלת המסורת ושמרה שלא תכבה. ציון וירושלים לא משוו מזברוננו. הן היו מושבות במיוערינו ובתפילהינו. לפני אומות העולם טענו "לא המנדט הוא התנ"ך שלנו כי אם התנ"ך הוא המנדט שלנו", מוחבתנו להוכיח עתה כי היהת זו טענה אמת. המסורת הייתה במשך אלפי שנים נכס חי. ומסורתנו זו הזכירה יום יומם את דברי ימי עמו ואת תעודתו. עכשו זכינו להמשיך את דברי ימינו בארץנו, במדינתנו ושומה עליינו לקיים גם את תעודתנו.

"שאל אביך ויגדך, זקנייך ויאמרו לך" מצד אחד, "וישננתם לבנייך ודברתם בם" מצד שני. והוא הקשר של היחיד לדורות שלפניו ושל-אחריו. זאת נקודת היחיד ב"שתי". כל אדם מישראל הוא חוליה בשורה שרת המתחילה מadam הראשון ומمن האבות ונמשכת עד לכל הדורות. שיבאו אחריו ועד לימות המשיח.

אך כל יחיד הנה גם נקודה ב"ערב", הוא לא רק חוליה בשרשרת הדורות. הוא גם חוליה בתוך דורו הוא. אין היחיד ראוי להתקיים בעז'

לם, אלא אם הוא ממלא את תפקידו בדרונו. היהודי אינו יכול לחיות כיהודי אלא אם הוא חלק בקהילה הלאומית. במחברתי "מצאות למה נתנו" מנוטי כמה מצאות מעשיות שאין לקיימן, אלא בציורה. אפילו היהודי הרוצה להתבודד אינו יכול לנתק את הקשרים بيינו לבין בנייניו — אם הוא חי חיים מסורתיים. דור אחד לא יוכל למלא את התפקיד שהוטל על אבותינו, קל וחומר לייחיד בודד. שני תנאים להגשמה הייעוד הגדול: פועלה ממושכת של כל הדורות ופעולה משותפת אחידה בכל דור. על כן תופסת "עדת ישראל" מקום כל כך חשוב בחוקת התורה. על כן מפרטת התורה, החל מלך לך ועד סופה, פרשת התהוותו של ישראל. "לא עלייך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה" (אבות ב: טז). על הייחיד לדעת שאין הוא פועל לבדו כי אם בתוך עצמו, בתוך ציבור הקרוב אליו בעבר ובאופןו. הזכרונות הלאומיים המשותפים מאחדים ומחוקים. אף הם מבטחים שהאמצעים ימשכו ויתחרשו מדור לדור. כדי לחייב לצערו אפילו צעדים קטנים אם הוא יודע שייחיד אותו צעדים רבים אחרים לקרה אותה המגמה, ומה שלא יושג בדרך זהה ימשיכו דורות יבואו. לפיכך חייב הייחיד להיות חוליה בשדרשת בני דורו הוא, ויחד עם כל בני דורו חוליה בשדרשת הדורות. הוא ובני דורו הם ההווה. להווע ערך רב. במה בדברים אמרוים, אם הוא מקשר בין עבר ועתיד. דור המדבר שמע: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. הדור שיצלחת לקיים אותן צוות, יביא לימות המשיח. מלא ימלא ישראל את המשימה הנשגבת אם יעשה כל אחד בדורו למען, אם יחזק את בני דורו לעשות עמו במפעל המשותף. יקבלו יחד מה שמסרו להם דורות עברו וירישו את הדברים לדורות שבואו.

קשר בלילינתק ביהדות בין דת ולאמ, בין יחיד וציבור, ואין זה מקרה כי אם התוצאה ה הכרחית של התפקיד שהוטל علينا. וכל גדול ביפוי סיקה: עצמתה של שרשת עצמת החוליה החלה שבתוכה. שומה איפוא על כל אדם מישראל להתחזק ולפתח את כל כשרונותו לעmun עבודה הקודש של דורות ישראל. עליו להבין ש בו תליה ההצלחה, "בשבילו נברא העולם".